

ANDREAS URKE

**NASJONALSOSIALISTISK KRITIKK AV
NASJONAL SAMLING 1933-1940**

Vår 2011

Veileder Øystein Sørensen

Institutt for arkeologi, konservering og historie, IAKH

Universitetet i Oslo

FORORD

Jeg vil benytte forordene ved å takke min veileder Øystein Sørensen for hjelp og tips til litteratur til bruk i oppgaven. Jeg vil også takke Terje Emberland for gode råd, spesielt angående periodiseringen som jeg valgte å ta i bruk i oppgaven. Takk også til Nik Brandal til gode tips rundt fokuset på nasjonalsosialistenes kritikk av italiensk fascisme. Og til slutt *muchos gracias* til Cesar for hjelp til å ha fått printet ut, bundet inn og levert i tide. Jeg ville ikke ha klart det uten din hjelp.

INNHOLDSFORTEGNELSE

INNLEDNING	S.4
FASCISME, NAZISME ELLER SPESIFIKK NORSK REISNING	S.8
HVILKEN VEI FOR NS?	S.16
ANTISEMITTISMEN	S.25
HITLER ELLER MUSSOLINI – ROMA/JUDEA ELLER NORDEN	S.34
FRA NYTT HÅP TIL SAMMENBRUDD	S.43
FRA KRITIKK TIL OPPGJØR	S.46
FRIMUIRERIETS SKJULTE HÅND – OG EN PREST TIL BESVÆR	S.58
KONKLUSJON	S.63

INNLEDNING

Da jeg påtok meg å gjøre oppgaven om nasjonalsosialistisk kritikk av Nasjonal Samling på 1930 – tallet, fikk jeg på mange måter følelsen av at dette var en håpløs oppgave; det var her snakk om kritikk av Vidkun Quislings parti Nasjonal Samling og kritikk fra personer og krefter som selv betegnet seg som nasjonalsosialistiske og som stod både innenfor og utenfor NS. Hva jeg hadde til rådighet var et antall mer eller mindre obskure aviser og tidsskrifter.

Interne rivninger og konflikter rundt Nasjonal Samling var lenge et lite dokumentert og nærmest fraværende tema i etterkrigstidens norske historietradisjon om okkupasjonstiden og mellomkrigstiden. Hans Olav Brevigs hovedoppgave fra 1965; *NS – fra parti til sekt 1933 – 1937*, og som flere ganger senere har blitt trykket opp i bokutgave, også i revidert utgave forteller om hvordan interne rivninger og ulike interesser ledet til at partiet ble splittet i 1937 og ble redusert til en politisk sekt bestående av medlemmer som var lojale mot Quisling. Det skrives også her om at en fløy innen partiet var mer preget av tysk nasjonalsosialistisk ideologi uten at det gis noen større oppmerksomhet i så måte; det er spesielt forsøket på opprettelsen av en nasjonal blokk konflikten mellom Vidkun Quisling og hirdsjef Johan Bernard Hjort som er i fokus.

Dag O. Bruknaapp skrev i 1976 en lengre avhandling som ble utgitt i debattboken "Fra ide til dom" som var en del av et forskningsprosjekt om utviklingen av Nasjonal Samling, med tittelen "Ideene splitter partiet" konsentrert rundt rasespørsmålets betydning i NS. Her redegjør han for at det kan snakkes om tre forskjellige fløyer; en kristelig, en borgerlig og en

nasjonalsosialistisk; i NS, og hvordan den nasjonalsosialistiske fløyen vakte konflikt spesielt med partiets kristelige fløy i rasespørsmålet.

Øystein Sørensen kom i 1989 ut med *Hitler eller Quisling – ideologiske rivninger i Nasjonal Samling 1940 - 1945* som gir et ganske godt bilde av motstridende ideologiske strømninger og ganske interessante perspektiver på de gruppene med pangermansk innstilling; men fokuset her er i all hovedsak på okkupasjonsårene selv om et kapittel er viet forskjellige aktører utenfor NS som var aktive i mellomkrigstiden og med klare nasjonalsosialistiske sympatier.

En kilde som jeg har benyttet meg mye av i min oppgave er Terje Emberlands *Religion og rase – nyhedenskap og nazisme i Norge 1933 – 1945* fra 2003 som er det mest omfattende som er skrevet om radikale nasjonalsosialister som stod på siden av Nasjonal Samling i denne perioden. Fokuset på Emberlands bok er nyhedendommen; om den påvirkningen nyhedenske strømmer som hadde innflytelse på den tyske naziideologien fikk sine tilhengere i Norge og hva de stod for. Det er her jeg har funnet en vesentlig del av utgangspunktet for aktørene når det er snakk om nasjonalsosialistisk kritikk av NS. Emberland hadde i sin bok gjort en grundig jobb i å belyse det nyhedenske nasjonalsosialistiske miljøet i Norge at da jeg tok fatt på min oppgave var jeg bekymret for om jeg overhodet kunne tilføre noe nytt som ikke allerede er grundig gjennomgått av Emberland. Selv om hans bok ikke er direkte en bok om kritikk av NS, men om det nyhedenske miljøet er det likevel en grunnleggende forutsetning at det spesielt var den kvasi-religiøse og filosofiske verdensanskuelsen som lå til grunn for at dette miljøet i utgangspunktet var kritisk innstilt til Nasjonal Samling. Deres kritikk av Quisling og Nasjonal Samling var ofte begrunnet i miljøets fiendtlige innstilling til frimurerne, og at en frimurer som attpåtil var prest i den norske kirke ble ut av proporsjoner gjort til gjenstand for konspirasjoner om frimureriets innflytelse i NS; likefullt var kritikk av Quislings kortvarige deltakelse i en internasjonal fascistisk kongress organisert av Mussolini-regimet begrunnet i en mytologi basert på visjoner om en germansk fortid og rasefelleskap som i deres øyne stod fjernt fra den Middelhavskulturen de mente Mussolini og fascistene representerte. Antisemittismen var en del av det kvasi-religiøse elementet i form av hvor de så skadelig innflytelse fra fremmede ”åndsmakter”, og dette ble i dette miljøet ofte mer assosiert med frimureriet som et redskap for disse, snarere enn for en mer ”borgerlig” antisemittisme hos NS som var mest opptatt av assosiasjoner mellom jødedom og bolsjevisme da slike tanker fikk innpass der.

Hva jeg først valgte å ta som utgangspunkt etter råd fra Emberland var å konsentrere meg om å vektlegge tre perioder: partistiftelsen og utviklingen av ideologien fra 1933 til 1934, kritikken av Quislings tilknytning til CAUR i 1935 og striden mellom Hjort og Quisling i 1936 hvor de radikale nazistene sluttet seg opp rundt sistnevnte.

Hva jeg satte meg ut for å gjøre var å gå igjennom alle aviser og tidsskrifter som var tilgjengelige som var kategorisert som NS-aviser i Nasjonalbibliotekets arkiv, men som i realiteten var uavhengige av Nasjonal Samling og gjennomgå hvilken kritikk som ble rettet mot Nasjonal Samling i årene mellom 1933 og frem til april 1940. Det er snakk om kritikk av NS i mellomkrigstiden, men siden Norge først ble brakt inn i andre verdenskrig først i april 1940 fant jeg det naturlig å gjennomgå alt som var skrevet frem til det tidspunktet. De publikasjonene med mest relevant stoff er Eugen Nielsens avis *Fronten* og tidsskriftet *Ragnarok*. Frem til NS raknet i 1937 var det hovedsakelig her man fant høyreradikal kritikk av Quislings bevegelse. Etter dette tidspunktet kom det i midlertidig til å oppstå en rekke nye publikasjoner ytterst på høyresiden, men disse var høyst marginale og obskure og hadde ofte kort levetid. Tom Jensens katalog over NS`periodiske tidsskrifter var til god hjelp for å finne frem i mylderet av utgivelser.

Hva jeg kom over var at det i den pressen som opererte utenfor NS i det høyreradikale landskapet var lite omtale av utviklingen av et program for NS og heller ikke mye om blokkforhandlingene i 1934. Det at mange unge med nasjonalsosialistisk innstilling håpefullt hadde sluttet seg til bevegelsen kan forklare at det var lite kritikk å snakke om i den første perioden. Først etter at en rekke unge nasjonalsosialister hadde trukket seg fra partiet ved årsskiftet 1934/1935 var det større aktivitet på dette området, spesielt etter etableringen av tidsskriftet *Ragnarok*; kritikk av Quislings orientering mot Mussolini i CAUR ble nøye gjennomgått i både *Fronten* og *Ragnarok*. Hvordan de forholdt seg til NS sin holdning i spørsmålet om jødedom og frimurere kom ofte til å figurere i disse publikasjonene; spesielt sistnevnte ble ofte repetert og til tider var det lite nytt som ble bragt inn i dette spørsmålet. Perioden etter splittelsen i 1937 som førte til en avskalling av NS i kjølvannet av striden mellom Hjorts og Quislings tilhengere var en tid hvor det ble gjort et kraftig oppgjør mot NS i *Fronten* og *Ragnarok*, og også i nye publikasjoner som oppstod i kjølvannet. En vesentlig del av kritikken gikk direkte på kritikk av Vidkun Quisling selv; Quisling er gjennomgående i det aller meste av kritikk jeg har kunnet spore opp av Nasjonal Samling; i såpass omfattende grad at den oppgaven med rette kunne bli kalt ”nasjonalsosialistisk kritikk av Quisling og NS i mellomkrigstiden”, men som gjør at jeg også kan konstantere at partiet Nasjonal Samling

kretset rundt personen Vidkun Quisling og hans visjoner; selv om mennesker med forskjellige motvier og visjoner sluttet seg til var det til syvende og sist Quisling som var i fokus med sin harde linje og manglende samarbeidsevne som var et viktig utgangspunkt for at det nasjonalsosialistiske miljøet i Norge i det store og hele avskrev ham som den ”føreren” de trengte.

Selv om jeg vil legge tyngden på de formative år av NS, 1933 – 1936, er en stor del av kritikken mot NS skrevet etter 1937, både fordi en vesentlig del av medlemsmassen forsvant og kunne kritisere partiet og lederen i andre fora og fordi de som det meste av eller hele perioden men som hadde satt et vist håp til at NS ville utvikle seg til den bevegelsen som de mente kunne danne utgangspunktet for en nasjonalsosialistisk revolusjon i Norge.

Jeg vil så komme til dette med begrepsbruk. Selv om det i populær tale snakkes om NS som ”nazistene” i norsk historie, var ikke en direkte påvirkning av den tyske nasjonalsosialismen utgangspunktet for dannelsen av Nasjonal Samling. Med nasjonalsosialister siktes det her til det miljøet som allerede fra starten av hadde tatt til seg ideene og symbolene for den fremvoksende nazistiske bevegelsen i Tyskland, også før Hitler tok makten i 1933. Det er disse jeg sikter til når jeg bruker betegnelsen og til tider også nazister da dette er den vanlig kjente terminologien for fenomenet. Dette var et miljø preget både av en grunnleggende raseideologi men også en oppfattelse av en mytologisk fortid og som favoriserte bruk av symboler knyttet til Åsa-troen og germansk mytologi fremfor kristne symboler. Imidlertid må de som inkluderes når de snakkes om nasjonalsosialistisk kritikk av NS også trekkes med individer som ikke i utgangspunktet omfavnet tysk nasjonalsosialisme, på flere områder mer tradisjonelt borgerlige, men som på flere områder kom til å helle i den retningen og tok til seg ideologiske elementer som kjennetegnet denne tankegangen, som konspiratoriske forestillinger om frimureriet, om antisemittisme og mistenksomhet mot den italienske fascismen. Innenfor dette finner man aktører som Johan Bernard Hjort, Georg Vedeler og Walter Fürst.

Jeg velger å bruke begreper som nazifløyen, opposisjonen, opposisjonspressen, den uavhengige nazipressen og nasjonalsosialister for å referere til NS`høyreradikale motstandere. Begrepet høyreradikal kan for øvrig også være problematisk; spesielt i og med at de radikale nasjonalsosialistene var i opposisjon til det bestående borgerlige samfunnet og borgerlig ”dekadense”, og deres assosiasjon med kristendommen, eksemplifisert blant annet i hvordan de betraktet fascismen. På slik bakgrunn kan man også snakke om NS`venstrefløy, slik også

Emberland har gjort. Men av mangel på et mer presist uttrykk vil jeg trekke frem begrepet høyre-radikal. Kritikken av den italienske fascismen var omfattende i Ragnarok og Fronten i perioden rundt Quislings tilslutning til CAUR, noe som indirekte kan tolkes som kritikk av NS og hvordan de betraktet NS; også sett i lys av det kraftige oppgjøret som ble tatt mot NS etter splittelsen. Hva jeg har registrert er at aktivistene var opptatt av en helhetlig ideologi fri for pragmatisme og kompromisser og da var noe av det mest interesante jeg kunne observere var den entydige negative holdningen miljøet hadde til den italienske fascismen.

I og med at Quislings navn er gjennomgående over hele spekteret av kritikk av Nasjonal Samling vil jeg tidvis referere ham som NS-føreren eller "Føreren" da dette var den betegnelsen som ble brukt om ham innenfor NS.

Jeg velger å begynne med bakgrunnsstoff om hvilke strømninger som fant veien til Vidkun Quislings nystartede bevegelse, og ta frem det som er av kritikk eller eventuelt interesse i den uavhengige pressen frem til 1934 da de første nasjonalsosialistene trakk seg fra bevegelsen og heller valgte å orientere seg innenfor *Ragnarok*-kretsen. Videre vil jeg ta for meg hvordan antisemittismen og hvilken rolle kritikerne spilte der før jeg i neste kapittel tar for meg reaksjonene på Quislings tilslutning til CAUR før jeg gjennomgår reaksjonene på striden mellom Hjort og Quisling og de følgende reaksjonene og oppgjøret med Quislings bevegelse. Utvikingen av NS etter 1937 frem til 1940 forteller om en svak og lite slagkraftig bevegelse; men det er i dette tidsrommet mye av kritikken ble trykket og når jeg refererer til NS "formasjonsår" vil jeg også trekke frem kritikk som ble gjort i ettertid i tidsrommet mellom 1937 og 1940. Før jeg oppsummerer og konkluderer vil jeg gå igjennom den omfattende kritikken som assosierer NS og frimureriet, eksemplifisert gjennom frimurer Kjeld Stubs innflytelse i NS som var en konstant skyteskive for norske nazister. Mye av denne kritikken er dog gjentagende og ensartet og jeg vil trekke frem det viktigste i den anledningen.

Hva jeg kom frem til i min undersøkelse var en subkultur av forskjellige aktører som ved siden av å øve press innenfor NS også opererte via en uavhengig nasjonalsosialistisk orientert presse. Når jeg oppsummerer vil jeg gjøre mine betraktninger om hvorfor det er interessant å belyse nasjonalsosialistisk kritikk av det største fascistiske partiet i Norge i mellomkrigstiden.

FASCISME, NAZISME ELLER SPESIFIKK NORSK REISNING?

Et viktig punkt å se på er hva slags bevegelse Nasjonal Samling i utgangspunktet var ment som. Ingen bevegelser oppstår i et vakuum, interne og eksterne faktorer spilte selvsagt inn, men bevegelse mot nasjonalsosialisme er åpenbart ikke selvfølgelig i tilfellet NS. Som man spesielt kan lese ut i fra Hans Fredrik Dahls Quisling-biografi spilte Vidkun Quislings egne filosofiske betraktninger en stor rolle i utformingen av partiets ideologi og Quislings private tankeunivers lå mye i bakgrunnen, og det er naturlig å peke på Quislings egenrådighet og manglende kompromissvilje som hovedårsaken til partiets sammenbrudd i 1937.

Nasjonal Samling ble stiftet i mai 1933, 3 måneder etter Hitlers maktovertakelse i Tyskland. Det ligger en historisk symbolikk i at partiet som skulle bli Hitler-regimets fremtidige kollaboratør i Norge skulle stiftes i samme år, men for partiets ubestridte fører er det ingenting som tyder på inspirasjon fra den tyske nazistbevegelsen på det tidspunktet. Hovedpersonen Quisling selv hadde tilbake til første verdenskrig utviklet sitt eget politisk-filosofiske ideunivers som til dels bygget på kristendom, hans egen forestilling om “universisme” et slags politisk-religøst-filosofisk tanke sett som en sammenhengende historisk kraft og senere inntrykk under arbeidet med Nansen i Russland (som kunne skifte fra en viss begeistring til forferdelse; til dels rasebiologiske tanker som lå i tiden; men i liten eller ingen grad antisemittisme og ved inngangen til 1930 – tallet et reelt forsøk på politisk mobilisering av ulike befolkningssegmenter til en felles front mot marxismen; hvilket hadde vært den viktigste kampsaken for Fedrelandslaget. Men Nasjonal Samling kom til å trekke til seg en høyst uensartet gruppe både av konservative kristne, konservative anti – marxister, mennesker med beundring for Mussolinis Italia – og nasjonalsosialister og nyhedninger med forbindelser til Tyskland; en gruppe som etter hvert ville stå i et sterkt motsetningsforhold til Quisling og eventuelt forlate NS for deretter paradoksal nok medvirke til en bevegning av NS i retning av Hitlers Tyskland. Som Dahl også har påpekt var Quisling selv heller ikke en utpreget

Tysklands-venn; hans politiske idealer om forfatningsvesen var mer etter forbilde fra Storbritannia og USA.¹

Oppkomsten av både Fedrelandslaget og andre sterkt høyreorienterte organisasjoner, inkludert de med mer fascistiske trekk og rent nasjonalsosialistiske (som er hovedtemaet) her og ikke minst NS er naturlig nok en følge av den politiske rotløsheten og totalitære tendensene man så over hele Europa i kjølvannet av første verdenskrig, oppkomsten av marxistiske grupper og militante høyrebevegelser som ville bekjempe disse.

De tidligste tendenser til utenomparlamentarisk samling på høyresiden var Fedrelandslaget (FL), som ble stiftet i 1925 hvor både Fridtjof Nansen og Christian Michelsen var sentrale figurer.² Men FL var i utgangspunktet tuftet på tradisjonell borgerlig grunn og uten noen nødvendig tilknytning til, eller sympati for fascismen som hadde seiret i Italia tre år tidligere. Det var i et klima av frykt for mobilisering fra arbeiderklassen mot revolusjon denne bevegelsen oppstod, og bevegelsen mot fascisme tiltok mer etter 1930, som for øvrig var det året Nansen døde og Quisling lanserte sitt første politiske manifest.³ Organisasjonen ville trekke til seg alt fra bekymrede borgerlige til mer militant innstilte høyreradikalere. Det ble i samme periode opprettet militante kontrarevolusjonære kampgrupper som Samfundsvernet og Leidangen.⁴

Det tidligste forsøk på etablering av en fascistisk bevegelse i Norge etter italiensk mønster var aksjemegler Karl Meyers "National Legion" i 1927, basert på Mussolinis korporative modell.⁵ Dette ble aldri noe mer enn en marginal sekt på sitt beste, men kom til å trekke til seg enkelte av de senere klareste tilhengere av tysk nasjonalsosialisme i Norge, som Adolf Egeberg jr.⁶ og senere *Fronten*-redaktør Eugen Nielsen.⁷ Begge sterke kritikere av Quisling og NS på 1930-tallet.

I 1929 hadde også Vidkun Quisling etter hjemkomsten til Norge syslet med de første planene om en "Norsk Action", med navnevalg inspirert av den franske høyreekstreme organisasjonen *L Action Francaise*, med et korporativt system etter italiensk modell og en sentralkomite av

---

¹ Dahl, Hans Fredrik: *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Oslo 1991

² Høidal, Oddvar: *Quisling-en studie i landssvik*, Oslo 1988, 2. utgave 2002, s.43

³ Brevig, Hans Olaf: *NS-fra parti til sekt*, Oslo 1970 s.13

⁴ ibid

⁵ ibid, s.12

⁶ Høidal, s.107

⁷ Emberland, Terje: *Religion og rase – nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, Oslo 2003, s.115

sovjetisk modell.⁸ Erstatningen av det norske Stortinget med et ”riksting” med representanter for de forskjellige næringene og avskaffelse av partivesenet var nøkkelpunkter hos Quisling som han stadig kom til å videreutvikle både før og etter opprettelsen av NS. Misnøye med parlamentarismen var også typisk blant de forskjellige høyre-radikale miljøene i denne perioden.⁹

Rasisme og rasehygieniske synspunkter var ikke noe som var særskilt for de høyre-radikale; slike tankesett var ikke tabu i den vanlige folkeopinion på denne tiden, og rasetenkning hadde fått et gjennomslag med 1800 – tallets nasjonalromantikk.¹⁰ Men det var først på 1900 – tallet at tanker om rasehygiene fikk sitt gjennombrudd begrunnet i kvasi – vitenskapelige teorier. En slags mentor innen rasehygienisk ideologi i Norge var dr. Jon Alfred Mjøen (1860 – 1939) som allerede i 1906 hadde startet et eget rasehygienisk institutt på Vindern.¹¹ Innvandring av og oppblanding med fremmede raseelementer ville ifølge Mjøens mange skrivelser frem til 1930 – tallet bidra til den norske rasens degenerering.¹² Både blant de overbeviste nasjonalsosialistene og NS ble Mjøens teorier positivt referert til. Men også Quisling hadde også syslet med raseteorier før han stiftet NS. I sin bok *Russland og vi* fra 1930 hadde han vist sin interesse for teorier om den nordiske rasens overlegenhet.¹³ En av Quislings mest lojale medarbeidere og medstifter av NS, kaptein Fredrik Prytz, en tidligere militærattache i Petrograd i Russland rett etter verdenskrigen som under sin periode i Russland hadde vært i kontakt med britiske, nederlandske og tysk-baltiske kretser som hadde vært preget av dette tankesettet og så på den russiske revolusjonen som et opprør mot nordisk dyktighet.¹⁴ Det var også gjennom sitt nære vennskap og forbindelse med Prytz at Quisling fattet interesse for slike tanker.

Som i andre eurpeiske land eksisterte det en latent antisemittisme i Norge i mellomkrigstiden, og tilfeller av harde og direkte fiendtlige utsagn om jødene ikke var fremmed; også innenfor det etablerte politiske liv og blant etablerte partier. Hissig argumentasjon mot jøder kunne blusse opp, som i 1920-tallets debatt om jødiske slaktemetoder; Bondepartiets Jens Hundseid

---

⁸ Dahl, Hans Fredrik: *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Oslo 1991, s.21

⁹ Brevig, s.14

¹⁰ Emberland, s.147

¹¹ Bruknapp, Dag O.: ”Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS’ utvikling, Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen (red): *Fra ide til dom. noen trekk fra utviklingen i Nasjonal Samling*, Oslo 1976, s.25

¹² ibid

¹³ Dahl, s.148-149.

¹⁴ Brevig, s.24-25

var for eksempel en glødende antisemitt, mens Fridtjof Nansen, Quislings gamle oppdragsgiver og forbilde var blant dem som advarte sterkest mot oppblusing av jødehat i Norge.¹⁵ Antisemittisme var ikke typisk hos de kontrarevolusjonære gruppene som oppstod på 1920- tallet; jøder og jødedommen var et ikke-tema i den italienske fascismen. Et tidsskrift som utelukkende var viet antisemittisk stoff var Mikal Syltens *National Tidsskrift* som ble startet opp i 1916 og fortsatte å bli utgitt med Sylten som redaktør og tilsynelatende eneste skribent frem til 1945. Om han var aldri så marginal kom hans skriverier til å få en innflytelse på den antisemittiske retorikken til de norske nasjonalsosialistene.

Om ikke antisemittismen ikke var fremtredende på høyresiden generelt, kom den til å være det hos de gruppene som rundt 1930 kom til å etablere seg med inspirasjon etter den voksende nasjonalsosialistiske bevegelsen i Tyskland.

Det var en mindre gruppe av unge norske nasjonalsosialister som i 1933 sluttet seg til Vidkun Quislings nystiftede parti og som andre kjempet for å vinne innpass for sine ideer i partiet. Det skal legges til at disse som man allerede fra dette tidspunkt av var å kategorisere som nasjonalsosialister ikke var noen ensartet gruppe. Den første nasjonalsosialistiske gruppering i Norge var Norges Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti som startet i 1930.¹⁶ Stifteren var Adolf Egeberg jr. som hadde en bakgrunn som Tysklandskorrespondent for nasjonen. I denne perioden hadde han sluttet seg til SS-avdelinger i München og Berlin.¹⁷ Miljøet hovedorgan var avisen *Fronten*, som gårdeier Eugen Nielsen (1884 – 1963) stod i spissen for.¹⁸ Eugen Nielsen; som hadde vært innom Meyers ”Norske Legion” var en person som ideologisk stod langt fra det landskapet som de fleste medlemmer av Nasjonal Samling befant seg i. Hans store interesse og lidenskap var ”avsløring” av Frimureriet, en interesse han hadde fattet da han først leste *Frimureriets avsløring* av general Eric Ludendorff (1865-1937).. Den gamle tyske generalen som hadde deltatt i Hitlers mislykkede kupp i München i 1923 hadde med sin kone Mathilde Ludendorff utviklet sitt eget ideologiske ståsted som konkurrerte med Hauers Jacob Wilhelm Hauers ”tyske trosbevegelse” som kom til å spille en viktig rolle innenfor den tyske nasjonalsosialismen. Hovedsakelig kan det ludendorffiske trossystem betraktes, som Emberland skriver, en pseudovitenskapelig blanding av psykologi, raseteori og filosofi basert på den germanske rasens mulighet til å oppnå guddommelige egenskaper.¹⁹ Ideologien var

---

¹⁵ Mendelsohn, David: *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år, bind 1*, Oslo-Bergen-Tromsø 1969.

¹⁶ Bruknapp, s.13

¹⁷ Høidal, s.107

¹⁸ Emberland, s.116

¹⁹ Ibid, s.47

anti-kristen; kristendommen ble oppfattet som et gammelt jødisk redskap for å svekke den germanske rasen. I utpekingen av ”de andre”, de fiendtlige maktene som truet den germanske rasen snakket man om tre skadelige åndsmakter: *Roma*(jesuitter og kristendommen)*Judea*(jødedommen og dens utvekster marxisme og frimureri) og *Tibet*(teosofer, antroposofer og østlige ”okkulte” bevegelser).²⁰ Men både ludendorffiske ideer og Hauers ”tyske trosbevegelse” preget Nielsens skrivelser og synspunkter. I all hovedsak kom Nielsen til å konsentrere seg om frimureriet; mer enn jødedommen samtidig som han angrep kristendommen. Nielsen og Fronten var de viktigste ideologiske premissleverandørene for miljøet rundt NNSAP frem til 1934, etter dette distanserte disse seg mer fra ham og Nielsens ideologiske betydning ble mindre. De yngre aktivistene hadde til da levert forskjellig med stoff til avisen; deriblant favorisering av en nasjonal fremfor marxistisk sosialisme for arbeiderklassen.²¹ Eugen Nielsen var aldri medlem av NS og hadde lite til overs for partiet.²²

I NNSAP-miljøet kom forskjellige former for tysk nyhedendom til å utgjøre et viktig ideologisk element. Terje Emberland har grundig redegjort for det nyhedenske miljøet i Norge i mellomkrigstiden i boken *Religion og rase*(2003)som er til nå er det mest omfattende som er skrevet om disse. Sentralt var *völkisch*-kulten, et neo-paganistisk tysk trossystem som hadde vokst frem i nasjonalromantikkens Tyskland på 1800 – tallet og som rundt århundreskiftet hadde fått sitt store gjennombrudd.²³ Bevegelsens mål var å finne tilbake til de ”germanske” røttene, slik som eddadikting og, som Emberland skriver, pseudo-historiske oppfatninger om den germanske fortiden og rettferdiggjøringen av teorier om den germanske/”ariske” rasens overlegenhet.²⁴ Både ludendorffismen; som jeg velger å kalle ideologien; og Hauers tyske trosbevegelse var utvekster av *völkish*-ideologien. Jødedommen var en naturlig fiende av det germanske som ”forgiftet” den rene germanske kultur, men i dette landskapet spilte også et anti – kristent element inn; kristendommen og hva som hadde fulgt i dets kjølvann var eksempler på hvordan jødedommen spilte inn som forstyrrer av den naturlige utvikling hos de germanske folkene. Den tyske trosbevegelsen vant innpass hos de tyske nazistene, men ved Hitlers maktovertakelse ble det en viss balansegang mellom kristendommen og neo-paganismen som ble offisiell religionspolitikk; Hitler ønsket ikke at en religionskonflikt skulle

---

²⁰ Ibid, s.47-9

²¹ Ibid, s.116

²² Ibid, s.121-2

²³ Emberland, Terje og Roughtvedt, Bernt: *Det ariske idol – forfatteren, eventyreren og nazisten Per Imerslund*, Oslo 2004, s.73

²⁴ ibid

komme i veien for hans mål om å bekjempe jødedommen.²⁵ De unge norske nasjonalsosialistene hadde kommet i kontakt med det nyhedenske miljøet mens de tilbrakte tid i Tyskland både før og etter Hitlers maktovertakelse. Med bakgrunn i det nordiske kulturlandskapet er det ikke merkelig at den tyske nasjonalsosialismen hadde bredere appell blant unge høyreekstrem aktivister enn den ”sydlanske” italienske fascismen, som virket både mer fremmed og besteborgerlig.

NNSAP hadde høyst 1000 medlemmer. Blant de viktigste og senere mer fremtredende personene innenfor denne organisasjonen finner man Stein Barth-Heyerdahl, Adolf Egeberg jr. og Per Imerslund. Den allerede nevnte Egeberg jr. som hadde deltatt i SS i Tyskland meldte seg inn i NS i 1933 og ble i 1934 redaktør av *Vestlandets Avis*, NS-organet på Vestlandet. Egeberg kom til å bli en av de fremste på å fore NS-pressen og annen høyre-radikal presse med nasjonalsosialistisk og antisemittisk stoff. Per Imerslund hadde også en fartstid hos SS i Tyskland og har hatt en noe mystisk status i miljøet, en eventyrer som hadde tilbrakt tid i Mexico og senere deltok som frivillig for Franco i Spania, samtidig som han skrev kiosklitteratur; en slags nazistisk Jack London (rett dette senere). Imerslund var også nyhedning og var ikke medlem av NS, bortsett fra en kort periode i 1936.

Stein Barth Heyerdahl (1909-1972), også kalt ”Barthen” var en av de mest radikale nyhedenske nasjonalsosialistene i dette miljøet. Den unge nordlendingen kom i 1930 til Oslo for å studere juss, men brukte mer av sin tid på kaffeliv og politikk.²⁶ Heyerdahl var på begynnelsen av 1930-tallet en fast bidragsyter til *Fronten*. Ideologisk stod han på en ganske eksentrisk versjon av nazismen. I 1945, etter frigjøringen hadde han omtalt seg selv som ”anarko-nazist”.²⁷ Han var ingen støttespiller av førerprinsipper eller partidisiplin.²⁸ Som Egeberg jr. gikk han inn i NS i 1933. Hans radikale anti-kristendom brakte ham etter hvert på kant med ledelsen i NS.²⁹ Han hadde selv meldt seg ut av Statskirken det året han gikk inn i NS.

Som navnet kan indikere var NNSAP nærmest en parodisk imitasjon av det tyske nazipartiet, med like uniformer og svastikaen som symbol. De hadde selv en uniformert kamporganisasjon inspirert av NSDAPs SA.

---

²⁵ Emberland, s.22-27

²⁶ Ibid, s.194-5

²⁷ Ibid, s.192

²⁸ Ibid, s.193-194

²⁹ Ibid, s.199

Av de som er å betegne som ”nazister” som sluttet seg til Nasjonal Samling i 1933 kom ikke alle fra NNSAP. Mest fremtredende var Hans Solgaard Jacobsen(1901-1980), som gjennom hele denne perioden må sies å være den ledende ideologen i det norske nyhedenske, nasjonalsosialistiske miljøet. Den unge sosialøkonomen hadde en fartstid bak seg med studier i både Tyskland og USA hvor han hadde utviklet en kritisk innstilling til det moderniserte og mekaniserte samfunnet. Men det var spesielt under oppholdet i Tyskland på slutten av 1920 – tallet han fattet den store interessen for raseteorier og tyske ”folkereligion”, og han knyttet også der bekjenskaper innenfor det norske nyhedenske miljøet. Under studieoppholdet i Berlin i 1927 kom han blant andre norske studenter til å bli kjent med juristen Albert Wiesener(1902-1986)³⁰ som også sluttet seg til NS i 1933.³¹ Jacobsens modernitetspessimisme ga seg utslag i en darwinistisk anti-kristendom. Etter hjemkomsten til Norge sluttet Jacobsen seg i 1927 til Frisinnede Venstre(FV); et parti som hadde blitt stiftet i 1909 som et misnøyeparti mot det etablerte parlamentariske systemet, men trakk seg da de inngikk listesamarbeid med Høyre og Venstre. Jacobsen var tilhenger av sosialisme; han ønsket ikke å knuse Arbeiderpartiet, men å bekjempe de ”revolusjonære” kreftene innen partiet. Med bakgrunn i dette betraktet han nasjonalsosialismen fundert i rasefelleskap som en enhetlig og sann ideologi for samfunnet. I 1930 gikk han inn i Fedrelandslaget og ble propagandasjef for Moss.³² Det var på dette tidspunktet satte i verk planer om felles borgerlig samling mot Arbeiderpartiet og marxismen, et forsøk som falt i grus. Da han i 1933 la frem et nazistisk inspirert forslag for FL ble dette møtt med konsekvent avvisning. Samme år gikk Jacobsen inn i NS og satset på å jobbe for nasjonalsosialisme i Norge innenfor den nye partiet. Hans venn Albert Wiesener, som av Emberland er karakterisert som ”den mest sindige og moderate” av den nasjonalsosialistiske nyhedningen³³ kom senere til å bli en del av *Ragnarok*-kretsen og kritiker av Nasjonal Samling.

En annen bevegelse som også klart hadde hentet sitt tankegods, men dog var like marginal var ”Nationale Klubb” med reklamemannen Walter Fürst i spissen.³⁴ I motsetning til NNSAP var det mer som et diskusjonsforum enn en kamporganisasjon slik nevnte organisasjon var. Organisasjonens mål var først og fremst å samle de forskjellige høyre-radikale gruppene om felles plattform.³⁵ Selv om Fürst og hans ”klubbkamerater” også hadde tyske forbilder stod

---

³⁰ Ibid, s.240-242

³¹ Bruknap, s.10

³² Emberland, s.246

³³ Emberland, s.160

³⁴ Brevig, s.13

³⁵ Høidal, s.107

han ikke på den samme nyhedenske og pangermanske plattform som Jacobsen, Wiesener, og Egeberg jr.³⁶ Fürst ble da også en av initiativtakerne til opprettelsen av NS våren 1933 og han kom frem til begynnelsen av 1935 å fungere som partiets propagandasjef.³⁷

Det var altså dette miljøet av overbeviste nasjonalsosialister og nyhedninger som sammen med kristenkonservative vestlendinger, borgerlige anti-marxister, fascist-korporativister, aktivister fra Fedrelandslaget og representanter for bondebevegelsen sluttet seg til major og tidligere forsvarsminister Vidkun Quislings nystartede parti Nasjonal Samling i mai 1933. For Vidkun Quisling og partiets ledelse var det primære målet å skape en felles front mot den marxistiske revolusjonsfaren, avskaffe ”partiuvesenet” og på sikt skifte ut Stortinget med et ”riksting”; dvs. et organ hvor representanter for arbeidere og næringer satt og man bygde en bro mellom de økende klassemotsetningene i samfunnet. Ikke overraskende var en såpass generell plattform tiltrekkende for større grupper som var misfornøyde med det eksisterende politiske systemet. Det var langt fra selvfølgelig at dette nye partiet; eller bevegelsen som Quisling kalte det; var et steg for å utvikle norsk fascisme eller nasjonalsosialisme.

Påvirkningen fra den nasjonalsosialistiske fløyen var også klar: da Egeberg jr. den samme våren hadde krevd en norsk Hitler-bevegelse hadde Fürst bedt Quisling om å prøve å komme ham i forkjøpet.³⁸ Men Quisling kom mer enn en gang til å slå fast at hans ”bevegelse”(for det var det han betraktet det som, ikke et parti)ikke var inspirert av noen utenlandske organisasjoner, men stod på 100 % norsk grunn. Her er en motsetning til likesinnede bevegelser i Sverige, Danmark og Nederland som i høy grad var bygget over samme lest og kalte seg nasjonalsosialistiske; den danske søsterpartiet hadde til og med svastikaen som symbol mens NS hadde sitt eget solkors. Det unge miljøet som hadde kommet fra NNSAP kom til å spille en viktig rolle for radikaliseringsprofilen av NS; først og fremst når det var snakk om antisemittisme og raseteorier, noe Emberland tilskriver miljøets sterke kontaktnett i Tyskland.³⁹

---

³⁶ De Figueiredo, Ivo: *Fri mann – Johan Bernard Hjort – en dannelsehistorie*, Oslo 2002, s.194

³⁷ Høidal, s.166

³⁸ Dahl, s.262

³⁹ Emberland, s.135

HVILKEN VEI FOR NS?

Det primære i de første månedene før Stortingsvalget i 1933 var samling mot den påståtte revolusjonsfaren, og en generell utredning av NS`ideologi var ikke det viktigste. For de tilstrømmende til Quisling – bevegelsen var siktemålet mot valgkampen høsten 1933 det viktigste. NS hadde i det første året ikke noe program, men Quislings ”oppfordring til Nasjonal Samling” som hadde blitt trykket i diverse aviser 16.mai var det bærende charteret som de samlet seg under.⁴⁰ Quislings opprop var ganske generelt basert på å etablere en front mot marxisme og parlamentarisme.⁴¹ Med et så generelt og lite konkret budskap var det ikke unaturlig at mennesker med forskjellig bakgrunn og med forskjellige motvier og agendaer sluttet seg til. på sidelinjen kom den ganske så frittalende Barth – Heyerdahl, som for øvrig hadde sluttet seg til bevegelsen på den tiden å komme med de første kritiske bemerkningene i *Fronten* 1.oktober 1933; partiet hadde vokst seg for fort og var for lite samlende og inkluderende. Quisling ble stemplet som leder for en saueflokk; det er naturlig å anta at den unge ”Barthen” var misfornøyd med de sterke ”borgerlige” elementene i bevegelsen; han satte sin lit til den yngre generasjonen, som ”beviste og sannhetssøkende ungen menn” som var i ferd med å bygge seg opp innen partiet.⁴² Men dette er nok et eksempel på hvordan ”anarko – nazisten” Heyerdahl var mistroisk til førerskikkelser; noe som i og for seg er et innteressant tilfelle da både nazismen og fascismen la vekt på sterke førerskikkelser som man så hos Hitler og Mussolini. Bart Heyerdahl kom for øvrig til å utlevere stoff om interne stridigheter til redaktør Eugen Nielsen i *Fronten*; noe som også forklarer Nielsens aggressive holdning til Quislings parti, i tillegg til redaktørens egen sterkt konspiratoriske tankesett.

Denne type ideer er også finne hos andre av de radikale personlighetene rundt NS. Noen år senere kom også Jacobsen til å ta et kraftig oppgjør mot Quislings manglende samarbeidsvilje og autoritære lederstil.⁴³ I det neste nummeret av *Fronten*, da valget nærmet seg ble det gjort en vurdering av de forskjellige partiene hvor de slo fast at NS, Samfundspartiet og Arbeiderpartiet var de eneste partiene som skjønnte at samfunnet måtte fornyes, men hevdet NS hadde en håpløs økonomisk politikk. Quislings humanitære virksomhet i Øst-Europa ble positivt trukket frem; så vel som at han var et godt menneske. Konklusjonen ble like fullt at lesere i alle fylker ble oppfordret til å stemme NS; det ble også vist til at Bygdefolkets

---

⁴⁰ Høidal, s.108-110

⁴¹ Bruknapp, s.9

⁴² Stein Barth-Heyerdahl, *Fronten* nr.13 1.10.1933 s.1 og 4.

⁴³ Jacobsen, Hans: *Om Quisling og NS*, Ragnarok nnr.3, mai 1937 s.57-65

Krisehjelp hadde anbefalt Quisling. Som et alternativ anbefalte Fronten også forfatter Bertram Dybwad Brochmans parti Samfundspartiet;⁴⁴. Mikal Syltens *Nationalt Tidsskrift*, som hovedsakelig konsentrerte seg om rabiater antisemittisme og sjelden eller aldri viet norske partier, inkluderer NS oppmerksomhet omtalte NS`forsøk på å bygge en arbeidssfylking som en interessant motvekt mot kommunismen, men at de var uklare i hvilket standpunkt de ville ta til kapitalen.⁴⁵Hvilket ikke er underlig da de på dette tidspunktet ikke hadde noe klart partiprogram.

Stortingsvalget i 1933 ble en katastrofe for det nystiftede partiet; de fikk ikke inn en eneste kandidat. Mangelen på støtte å samarbeide fra de borgerlige og en uklar politisk plattform kan ha vært utslagsgivende. På flere områder var det motstridende verdenssyn som fant sammen i et miljø av rabiate nasjonalsosialister og kristne og konservative borgerlige mennesker. Quisling kom hardnakket til å benekte ethvert slektskap med fascisme og nazisme, selv om pressen – både den borgerlige og sosialistiske – mente å se klart hvilke forbilder den nye bevegelsen hadde.⁴⁶Jacobsen på sin side kom senere, i 1937 til å hevde at det nettopp var Hitlers maktovertakelse i januar 1933 som hadde påvirket Quislings ”Oppfordring til Nasjonal Samling”.⁴⁷ Spesielt Høyre og Aftenposten møtte Quisling-bevegelsen med en kald skulder, blant annet da den pekte på sosialistiske elementer i NS-charteret.⁴⁸Dog ble NS møtt med mer interesse og sympati i Tidens Tegn som hadde stilt seg positivt til fascismen i Italia. NNSAP – fløyen, som med rette kan betraktes som NS`venstrefløy følte ingen tilnærming til den norske høyresiden. Som nasjonale sosialister var spørsmålet om sosialisme; en sann sosialisme rensket for marxisme et ideologisk element de ønsket implementert i partiet; noe det for øvrig ble pekt på i mars 1934 i det nystartede NNSAP-organet *Nasjonalsosialisten*.⁴⁹ Da NS i 1934 slikket sårene etter valgnederlaget og arbeidet med utformingen av et endelig partiprogram var implementering av sosialismen et tema. Hans Jacobsen hadde lagt frem et nazistisk-innspirert forslag for Fedrelandslaget i november 1933, et program som ifølge Dahl neppe kan ha vært ment som noe annet enn en ren provokasjon fra en som da ønsket å trekke seg; og muligens en demonstrasjon mot hva han så på som en motvilje hos laget til å ta et klart standpunkt. Vi snakker om et program som både snakket om en sterk stat med klar planøkonomi; ispedd rasehygiene(med krav om tvangssterilisering), ensretting av skole,

---

⁴⁴ Fronten nr.14 15.10 1933, s.1.

⁴⁵ *NationaltTidsskrift* nr.11 november.1933

⁴⁶ Dahl, s.277-278

⁴⁷ Jacobsen, Hans:*Om Quisling og NS Ragnarok* nr. 3. mai 1937, s.58-61

⁴⁸Dahl,s. 273

⁴⁹ *Nasjonalsosialisten* nr.3 mars-april 1934

media og kulturliv, og en utenrikspolitikk med forankring i å samarbeide med ”frenedefolk” – altså som tatt ut i fra NSDAPs program.⁵⁰ Fronten slo fast at det var et program som hadde lagt seg tett opp mot nasjonalsosialismen.⁵¹ Jacobsens programforslag var langt mer radikalt enn det som kom til å bli NS`endelige program i 1934. I januar 1934 deltok Jacobsen i utformingen av det nye programmet. 25.januar holdt han et foredrag hvor han forsvarte sosialismen som en reaksjon mot det moderne samfunnets ”fremmedgjøring og elendighet”.⁵² Dennes versjon av sosialismen var også tenkt som en nasjonal, ”aristokratisk og biologisk-organisk” versjon.⁵³ Sosialøkonomen Jacobsen var imidlertid klar på at hans versjon av sosialisme var et helhetlig solidarisk tankesett for alle lag av samfunnet i motsetning til den marxistiske sosialismen som utelukkende appellerte til og fremmet revolt hos arbeiderklassen, en ”enklasesosialisme” som han kalte det.⁵⁴ Sosialisme ga dog dårlige assosiasjoner for de borgerlig innstilte medlemmene av NS, som ikke ønsket noen assosiasjoner til Tyskland og nasjonalsosialismen. Bruken av ordet falt i dårlig jord hos Gulbrand Lunde og Johan Bernard Hjort, blant annet. NNSAP-fløyen var ikke nødvendigvis negativt innstilt til Arbeiderpartiet; i flere tilfeller ser man også at det var en sterkere motvilje mot det kapitalistiske systemet som Høyre representerte; idet Fronten hadde omtalte Arbeiderpartiet som et av tre parter som hadde skjønt at samfunnet måtte fornyes; problemet var marxismen som de mente måtte løsrives fra nasjonalismen – ja til nasjonalisme, nei til internasjonalisme.

Det endelige partiprogrammet ble satt 15.februar 1934, og kom til å bli det programmet de baserte seg på så lenge partiet eksisterte.⁵⁵ Jacobsen var til dels fornøyd med kompromissene mellom fløyene. En formulering om at NS representerte ”en norsk, ny og sann socialisme” er et utslag av Jacobsen og NNSAP-fløyens innflytelse. Men fløyens forslag om ”bedre kår til den lavere middelstand” ble endret til ”energisk opphjør av håndverk, hjemmeindustri og småbedrifter”.⁵⁶ Programmet kritiserte marxismen og liberal-kapitalismen som materialistisk sammen med behovet foret ikke-materialistisk samfunn basert på solidaritet og fellesnytte.⁵⁷ Som Dag O Bruknaap skriver er det naturlig å snakke om tre forskjellige fløyer i NS: en

---

⁵⁰ Emberland, s.251

⁵¹ Fronten 18,15.10.1933

⁵² Emberland, s.252

⁵³ ibid

⁵⁴ Dahl, s.306-307

⁵⁵ Ibid, s.309

⁵⁶ Dahl, s.308

⁵⁷ Høidal, s.135

nasjonalsosialistisk, en fascistisk og en kristen fløy.⁵⁸ Programmet bar mer preg av fascistisk enn nazistisk påvirkning; blant spesielt den kristne fløyen var motstanden mot alt som kunne minne om den tyske nazismen og deres rasistiske ideologi stor. Programmet gav uttrykk for en klarere dreining mot fascisme, med korporativisme og begrensning av demokratiet.⁵⁹⁶⁰ Programmet var mer pragmatisk enn både Jacobsen og Quisling ønsket⁶¹; Quislings egen universistiske ideologi var ikke noe ideologisk element.⁶² Jacobsen hadde hele tiden sett for seg en utvikling av NS mot rendyrket nasjonalsosialisme; og i 1937 kom han i sitt oppgjør med NS til å hevde at krefter utenfra fra starten hadde gått inn i NS for å sabotere dette.⁶³

At partiet hadde et mer fascistisk enn nazistisk preg må sees i sammenheng med kompromisser hvor kristenfløyen spilte en betydelig rolle; som vi skal se i det følgende var begeistringen for Italia og fascismen mindre innenfor bevegelsen enn det ville bli for Tyskland og nazismen. Men det var spesielt synet på korporativisme og raseideologi som var de mest vesentlige forskjellene på fascisme og nazisme. Med korporativisme sikter man til en ordning Mussolini iverksatte med sammenslåing av yrkes- og næringsorganisasjoner; og utifra dette ble det i 1926 opprettet et råd utnevnt av den italienske kongen bestående av representanter for ministerier, fagorganisasjoner for arbeidere og arbeidsgivere og andre organisasjoner.⁶⁴ Det var med utgangspunkt i dette Quislings planer om et riksting baserte seg på. Mens fascismen satte staten høyest, var det rase- og folkefellesskapet som var det bærende ideologiske elementet i nazismen; i Mussolinis Italia var rasisme et ikke-element frem til 1938.⁶⁵ Det er en rekke innteressante fellestrekk mellom utviklingen av NS`ideologi og det italienske fascistpartiets i tråd med den stadig nærmere tilnærmingen til Hitlers Tyskland, skjønt den viktigste og avgjørende forskjellen var at NS ikke var noen maktfaktor før 1940.

Mens NS satte klarere retningslinjer for hvor de stod skjedde det også en slags splittelse i det nasjonalsosialistiske miljøet. Ved inngangen til 1934 brøt NNSAP med Eugen Nielsen og Fronten og startet sitt eget konkurrerende partiorgan *Nationalsocialisten*. Den offisielle grunnen skal ha vært uenighet om antisemittismens og anti-frimureriets plass i avisen, men

---

⁵⁸ Bruknapp, s.9

⁵⁹ Høidal, s.136

⁶⁰ Bruknapp, s.11

⁶¹ ibid

⁶² Dahl, s.303-305

⁶³ Ragnarok nr.3 1937 s.66-67.

⁶⁴ Dahl, Ottar: *Fra konsens til katastrofe – kapitler av fascistens historie i Italia*, Oslo1996, s.67-68

⁶⁵ Bruknapp, s.11

dette passer dårlig i og med at det allerede i det tredje nummeret av den nye avisen skrev om ”den jødiske kapitalmakten i tillegg til mer stoff om frimurere.^{66 67} Den mest sannsynlige grunnen var uenighet og hvor mye plass antisemittismen burde vektlegges, i tillegg til uenighet om Nielsens vektlegging av disse spørsmålene begrunnet i Ludendorffismen. For NNSAP var kampen mot bolsjevismen det primære; mens Nielsen var ensidig besatt av frimurerne. Nyhedendommen stod sterkt blant de unge nazistene, men Ludendorffs lære ble betraktet som sært og snevert.⁶⁸ Et innteressant poeng er at en av disse, Arve Wang Sandaas senere uttalte at de ikke følte at tiden var moden for en diktator.⁶⁹ Dette setter også den økende skepsisen mot Quisling som partidiktator i et innteressant lys; jevnført med miljøets avvisning av italiensk fascisme. De unge norske nazistene ønsket ikke en totalitær leder, noe som kan ses på som et paradoks i deres begeistring for Hitler. Barth Heyerdahl ble redaktør for den nye avisen.⁷⁰ Like fult kom han til å opprettholde kontakten med Nielsen og kom også på senere tidspunkt til å levere stoff fra Fronten.

Nasjonalsocialisten fikk kort levetid. Etter 9 nummer gikk det inn. Det nasjonalsosialistiske miljøet ville kort etter samle seg rundt det langt mer suksessfulle tidsskriftet *Ragnarok* som Hans Jacobsen etablerte i 1935. Med *Fronten* fullstendig dominert av Nielsen alene kom avisen til å bli et særere fenomen fullstendig preget av dennes konspirasjonsteorier om jødedømmen og frimureriet.

Det neste store for NS i 1934 var forsøket på å samle NS og andre borgerlige partier og bevegelser i en ”nasjonal blokk” foran kommunevalget samme høst. Selv om flere klare fascistiske symboler som for eksempel uniformering og hilsen med utstrakt hånd forhindret ikke partiet fra å innlede samtaler med Bondepartiet, Frisinnede Folkeparti og Fedrelandslaget (som for øvrig hadde beveget seg i en klar retning mot fascisme) våren og sommeren 1934.⁷¹ Det var for øvrig en viss interesse for korporativismen innenfor bondebevegelsen.⁷² Forøket strandet tilslutt, blant annet grunnet syn i Bondepartiet om at NS var splittende. Blant forkjemperne for en nasjonalsosialistisk massebevegelse var det liten entusiasme for dette tiltaket. I Frontens oktobernummer snakket man over hvordan NS vinglet mellom og i det ene øyeblikket å være imot borgerlige partier den ene dagen for den andre å

---

⁶⁶ Nasjonalsocialisten nr. 3. mars-april 1934

⁶⁷ Emberland, s.127-129

⁶⁸ Emberland og Roughtvedt, s.198-199

⁶⁹ Ibid, s.198

⁷⁰ Ibid, s.196

⁷¹ Høidal, s.137

⁷² Ibid, s.138

alliere seg med dem.⁷³ For Quisling hadde det vært et hovedpoeng at hans parti slett ikke var et parti, men en ”bevegelse” som skulle gjøre slutt på ”partiuesenet. Det var neppe den store enighet om dette i Bondepartiet eller Frisinnede Venstre. Etter bruddet i forhandlingene ønsket ikke NS å bli betraktet som en del av borgerlig side. I tillegg, som Dahl skriver, var den globale konfrontasjonen mellom marxisme og liberalisme som hadde forårsaket den økonomiske verdenskrise som hadde herjet siden 1929.⁷⁴ NS og beslektede utenlandske bevegelser representerte for ham en syntese som lå ”mellom og over” de andre.⁷⁵ Om man på nasjonalsosialistisk side syntes NS var vinglete, er det ingen tvil om at det var Jacobsen og den nasjonalsosialistiske fløyens påvirkning som ledet til partiets endelige brudd med den borgerlige siden. På den annen side var det på det tidspunktet Nielsens Fronten som gikk så klart ut mot NS og forsøket på blokkforhandlinger allerede etter bruddet i forhandlingene; Eugen Nielsen var tross alt ikke NS-medlem. I Nasjonalsosialistens den høsten pekte de på fellelister NS hadde med Frisinnede Folkeparti Og Bondepartiet, og at Arbeiderbladet derfor burde la være å beskyldes NS for å drive et forsøk på en ”nazistisk samling”.⁷⁶ Man kan her ane en skuffelse hos NNSAP-fløyen over at NS ikke tok skrittet fullt ut mot nazisme og heller søkte samarbeide med de etablerte. I de følgende årene ville de utmeldte nazistene flere ganger peke tilbake på hva de mente hadde gått galt, som da Jacobsen i sitt oppgjør mot partiet i 1937 skrev at det burde ha sprunget ut fra en liten og fast kjerne; videre at man var lite nøye på hvem man valgte ut som lokalledere; personer som egentlig ikke forstod bevegelsens mål og mening og som heller hadde hørt hjemme i Høyre eller Arbeiderpartiet.⁷⁷ Bergens-avisen Samarbeide, under utbryteren Carl Lie som redaktør, hevdet på sin side så sent som i september 1939 at NS aldri var ment som et nazistisk parti, men at motstanderne drev dem til forholdsregler som kunne minne om nazisme. Denne pekte på at Arbeiderpartiet, slik han selv så det, hadde beveget seg i ”en nasjonalsosialistisk retning”.⁷⁸

Utover i 1934 hadde NS utviklet symboler som minnet om både fascismen og nazismen. Uniformer og sanger som bar preg av en vekkelse snarere enn et politisk parti vokste frem.⁷⁹ Sommeren 1934 ble for første gang utstrakt hånd – likt nazistenes hilsen i Tyskland tatt i bruk kombinert med hilsenen ”Heil og sæl” som da automatisk ga assosiasjoner til ”Heil Hitler”

---

⁷³ Fronten 915.10 1934

⁷⁴ Dahl, s. 298-299

⁷⁵ ibid

⁷⁶ Nationalsocialisten nr.8 20.9. 1934

⁷⁷ Ragnarok nr.3, mai 1937 s.61-62

⁷⁸ Samarbeid nr.30 26.sept 1939 ”Nazismen i Norge”.s1 og 4 ukjent

⁷⁹ Dahl, s.310

eller ”Sieg heil”.⁸⁰ Videre ble Hirden; partiets kampgruppe etablert som igjen kunne minne om Hitlers stormtropper, videre begynte man å bruke betegnelsen ”Føreren” om Quisling.⁸¹ Likefullt var det enighet mellom Quisling og Fürst; som var propagandasjef at man burde unngå å bruke betegnelsen nasjonalsosialisme fordi det smakte av Tyskland og ville være ødeleggende for det bilde de ønsket å skape av en ren norsk bevegelse som stod på trygg norsk grunn.⁸² På dette punktet fikk flere av de tilsluttede medlemmene kalde føtter med den assosiasjonen de nå fikk til det nazistiske Tyskland.⁸³ NS kom også nå til å la førerprinsippet få gjennomslag.⁸⁴ Hans Fredrik Dahl beskriver førerprinsippet slik: ”en mann skulle ha ledelsen og ansvaret, der komiteer og forsamlinger ut fra et misforstått likhetsprinsipp la beslutninger i hendene på det til enhver tid tilfeldige flertall”.⁸⁵ Med andre ord en klar avvisning av parlamentarismen, som også var et prinsipp i det danske nazipartiets manifest.⁸⁶ Grunnorgansiasjonen stod på toppen og lavere organisasjoner kunne ikke utøve noen innflytelse Lokallagsledere ble utpekt av en representant fra toppen som igjen handlet på vegne av Føreren. På den måten lå altså alt ansvar hos føreren.⁸⁷ I Hitlers Tyskland var folket representert ved føreren satt i sentrum, til forskjell fra den italienske fascismen hvor det var staten som stod i sentrum. Slev om Hitler hadde diktatorisk makt ble det gitt utstrakt handlefrihet personer Hitler utpekte til bestemte oppgaver.⁸⁸ Det er på bakgrunn av dette vi må se på den norske nazifløyens avvisning av fascismen.

Til tross for klarere glidning mot nasjonalsosialisme hadde den nazistiske fløyen gått lei av engasjement i bevegelsen og trakk seg ut mot slutten av 1934 og begynnelsen av 1935.⁸⁹ Både Walter Fürst og den fremste av fløyens ideologer, Hans Jacobsen forlot partiet; det samme gjorde også Stein Barth Heyerdahl. Albert Wiesener og Adolf Egeberg jr. ble imidlertid værende i partiet inntil den store splittelsen i 1937; sistnevnte ble i mellomtiden redaktør For NS`organ på Vestlandet, *Vestlandets Avis*.⁹⁰ For Fürsts vedkommende skyldtes avgangen en konflikt med Quisling og beskyldninger fra Føreren om illojalitet mens Fürst på sin side

---

⁸⁰ Ibid, s.310-312

⁸¹ Ibid, s.314-5

⁸² Ibid, s.315

⁸³ Ibid, s.312

⁸⁴ Ibid, s.332-5

⁸⁵ Ibid, s.335

⁸⁶ ibid

⁸⁷ Ibid, s.335-336

⁸⁸ Poulsen, Henning: *Aschehougs Verdenshistorie bind 13: Fra krig til krig*, 1982, 2.utgave 2001, Oslo s.161

⁸⁹ Bruknapp, s.15

⁹⁰ Emberland, s.130

hevdet at krefter som ville ødelegge paritet hadde infiltrert det.⁹¹ Jacobsen forlot paritet hovedsakelig på grunn av dets manglende vilje til å akseptere sosialismen samt dets favorisering av kristendommen fremfor den nyhedenske plattformen som han og hans tilhengere representerte.⁹²

Høsten 1934 møttes representanter for den nasjonalsosialistiske fløyen; både de som nå hadde trukket seg fra paritet og de som fortsatt var innenfor for å diskutere hvilken vei de nå hadde tenkt å gå fremover. Planer om et nytt parti ble lansert, men ble forkastet da det var aktivister som Egeberg jr., Tor Strand, Otto Engelschiøn og Albert Wiesener som fortsatt var i NS og fortsatt trodde at paritet kunne påvirkes innenfra; i tillegg ville det eventuelt bare bety opprettelsen av en ny sekt, slik NNSAP var.⁹³ I stedet for lanserte aktivistene et tidsskrift kalt *Ragnarok*, som hadde til hensikt å samle mest mulig leseverdig stoff for etableringen av en sann norsk folkereisning. Magasinet var preget både av aktivistenes livsynsspørsmål og artikler om nazisme, Grønlandssaken og geopolitikk. Tidsskriftet ble raskt en suksess blant norske høyre-radikalere og holdt i tillegg en langt høyere saklig og intellektuell standard enn *Fronten*, partiavisen *Nasjonal Samling* (senere *Fritt Folk*) og *Nasjonalt Tidsskrift*.⁹⁴

Det at NS tok til seg nazist-aktige symboler og aktiviteter var tydeligvis ikke nok til å overbevise den fløyen som kom til å samle seg rundt *Ragnarok*; som Emberland skriver var Jacobsen gikk hardt ut mot både NS og det tyske naziregimet når de ikke fulgte den rette linjen.⁹⁵ Med andre ord var det innholdet og ikke formen som var det sentrale for hans oppfatninger.

Det store spørsmålet som splittet den nasjonalsosialistiske kretsen og NS' offisielle linje var religionen, rasespørsmålet og synet på fascisme versus nasjonalsosialisme. Jeg vil i det følgende gå igjennom disse spørsmålene punktvis.

Et problem når kritikken skal gjengis er at en stor del av artiklene i den høyre-radikale pressen ikke var signert og flere skrev under pseudonym, noe som gjør det vanskelig å kunne se de helt klare mønstrene. I tilfelle *Fronten* er det sannsynlig at det meste som er skrevet der er ført i pennen av redaktør Eugen Nielsen selv, spesielt etter 1934 da han brøt med NNSAP og ble enerådende i avisen; argumentasjonen som brukes med en besettelse av frimureriet

---

⁹¹ Bruknapp, s.15

⁹² Emberland, s.260

⁹³ ibid

⁹⁴ Emberland, s. 261-263

⁹⁵ Ibid,s.227-8

virker såpass påfallende lik at det er nærliggende å anta at det meste var skrevet av ham; de fleste aktive nasjonalsosialister kom også for øvrig til heller å satse på skriverier i Ragnarok da det tidsskriftet ble etablert.

ANTISEMITTISMEN

Det har i løpet av de siste 20 årene i historieskrivingen om okkupasjonstiden vært et sterkt fokus på hvilken rolle Nasjonal Samling spilte under aksjonen mot de norske jødene i 1942, på et tidspunkt da antisemittisme var et grunnleggende element i partiets ideologi. Men som allerede nevnt var ikke antisemittisme noe bærende element ved Quisling-bevegelsens stiftelse.

Antisemittisme var fraværende i retorikken og argumentasjonen da NS ble stiftet i 1933, og selv de erklærte nasjonalsosialistene og antisemittene som var med på å stifte NS og spilte en rolle i utviklingen av bevegelsens ideologi glimret med sitt fravær i dette spørsmålet til å begynne med.

Et paradoks ligger det i at NS beveget seg i en enda mer antisemittisk retning etter sammenbruddet i 1937 da de mest nasjonalsosialistiske og pro-tyske hadde forlatt partiet. Det er da nærliggende å tro at den nasjonalsosialistiske fløyen spilte en viss rolle, men dette er ikke helt entydig, noe som blir drøftet i dette kapitlet.

Hos NS`ledende menn var det liten eller ingen historie rundt antisemittiske tendenser. Vidkun Quisling hadde utvist en viss interesse for pangermanske ideer fra slutten av 1920 – tallet, blant annet i sine vurderinger av Russland og bolsjevismen, men det var lite fokus rundt jødene.⁹⁶ Johan Bernard Hjort, den senere hirdføreren som den nazistiske fløyen kom til å samle seg rundt på midten av 1930 – tallet, var heller ikke noen utpreget antisemitt før 1935,

---

⁹⁶ Dahl, Hans Fredrik: *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Oslo 1991, s.152-8.

og enda mindre preget av raseteorier.⁹⁷ Det skal dog nevnes at en viss latent antisemittisme ikke var fremmed i det norske samfunnet på samme tid og at ”jøde og ”jødisk” kunne vekke negative assosiasjoner på den tiden.³ Allerede i 1934 snakket man i NS om *Dagbladet*, som et ”jødeblad” – altså et organ for nedbrytende samfunnsutvikling.⁴ Dagbladets klare anti-nazistiske holdning, som var mer konsekvent enn hos de andre større norske avisene på dette tidspunktet spiller også inn her.

Innenfor de ytterliggående fløyene som både opterte innenfor og på siden av NS, var tegnene tydelige fra starten av.

Det første tidsskriftet som kom til å få betydning for de antisemittiske konspirasjonsteoriene som preget det norske nasjonalsosialistiske miljøet var Mikal Syltens *Nasjonalt Tidsskrift*.⁵ Selv om Sylten er å betrakte som en ensom aktør og som ikke viet NS noen spesiell oppmerksomhet overhodet; partiet ble ytterst sjelden nevnt i tidsskriftet er det likevel naturlig å trekke ham frem her fordi hans blad hadde en viss betydning som ideologisk bidragsyter for NNSAP/Ragnarok – kretsen.⁶

Eugen Nielsens *Fronten* var tidlig ute med å publisere antisemittisk stoff slik man kjente det fra tysk nasjonalsosialisme.⁷ Men Nielsen og Frontens fokus var på det de betraktet som en jødisk-frimurersk sammensvergelse, basert på Eric Ludendorffs bok *Frimureriets avsløring*.⁸ Ludendorff hevdet å ha avslørt at frimureriet var et ledd i en jødisk komplott for verdensherredømme. Dette er et viktig moment hos denne fløyens forståelse av begrepene *jødedommen* og *jødisk*. Det var assosiasjonene jødedommen-frimureri som preget retorikken hos *Fronten*, og fra 1935 i tidsskriftet *Ragnarok*. Men også kirken ble også i dette miljøet assosiert som en del av en jødisk åndsmakt.⁹

Som vi har sett var Hans Jacobsen, Albert Wiesener, Stein Barth-Heyerdahl, Adolf Egeberg jr. og Walter Fürst de mer profilerte personene for den pro-tyske nasjonalsosialistiske fløyen da NS ble startet opp i 1933, frem til 1934 da alle disse unntatt Egeberg jr. trakk seg fra partiet

---

⁹⁷ de Figueiredo, Ivo: *Fri mann - Johan Bernard Hjort-en dannelseshistorie*, Oslo 2002, s.152-3.

³ Dahl, s.379-80.

⁴ *ibid.*

⁵ Sørensen, Øystein: *Hitler eller Quisling*, Oslo 1989, s.93.

⁶ *ibid.*, s.94.

⁷ Emberland, Terje: *Religion og rase*, Oslo 2003, s.114-5.

⁸ *ibid.*

⁹ *ibid* 158-61.

for å konsentrere seg i *Ragnarok-kretsen*, mens Egeberg var med i partiet til den store splittelsen i 1937.

Som tilhengere av tysk nasjonalisme var selvfølgelig antisemittisme en viktig del av deres ideologiske forestillingsverden; likevel var ikke disse aktive i å fremme noen antisemittisme innenfor NS. Det kan være nærliggende å anta at kampanjen for å få til en bred politisk allianse på borgerlig side, som på det tidspunktet var NS`hovedmål var en viktig grunn til at slike tanker ikke ble fremmet da dette ville skade saken. Det er påfallende at antisemittismen tiltok gradvis etter at kampen for nasjonal blokk ble oppgitt, og enda sterkere etter Arbeiderpartiets regjeringsdannelse i 1935. Men det bør understrekes at mens den tok stadig nyere og mer radikale former hos selve NS, var ideologien den samme innenfor den nasjonalsosialistiske fløyen, og også forskjellig med dens anti-kristne og anti-frimurerske assosiasjoner. Hos spesielt Jacobsen ble både kringen og frimureriet automatisk assosiert med jødedommen, og brukte disse begrepene ofte om hverandre.¹⁰

Dette skiller seg fra den offisielle NS-retorikken, som hovedsakelig kom til å konsentrere seg om jødedommens assosiasjon med bolsjevismen.¹¹

I april 1934 beklaget Eugen Nielsen seg i *Fronten* over at en NS-prest hadde uttalt at Norge ikke hadde noe jødeproblem.¹²Nielsen skrev at NS måtte velge mellom sin egen eksistens eller og ”logre for jødene”. Norge ville ikke bli kjøpt opp av jødisk gull dersom forholdsregler ikke ble tatt.

I 1934 var antisemittisk retorikk fortsatt lite fremtredende innenfor NS, og det lille som var av antisemittisme i denne perioden var åpenbart fremsatt av de unge aktivistene.¹³Det som kom frem av anti-jødisk stoff i NS-pressen på denne tiden var motstand mot at Norge skulle ta imot jødiske flyktninger, samt at den revolusjonære jødiske sexologen Max Hodann hadde fått opphold i Norge, og ble stemplet som en bærer av jødisk – marxistisk tankegods.¹⁴Da antisemittismen hardnet til i NS, ble også Hodanns kobling til radikale leger som Karl Evang og Nic Hoel(”sexualbolsjeviker”)koblet inn i den konspiratoriske tankegangen.¹⁵Som tidligere

---

¹⁰ *ibid*, s.270-1

¹¹ *ibid*, s.158-61

¹² *Fronten* nr.5,15.april 1934, s.3.

¹³ Bruknapp, Dag Olav: *Ideene splitter partiet i* (red) Danielsen, Rolf og Ugelvik Larsen, Stein: *Fra ide til dom*, s.12-3, Bergen-Oslo-Tromsø 1976.

¹⁴ Dahl, s.382-3.

¹⁵ *ibid*, s.383-4.

nevnt var den latente stemning offentligheten som å kunna assosiere radikale og ”unorske” tankesett med jødedommen.

Da NS ikke besvarte Eugen Nielsens henvendelse i april 1934 om å ta opp jødespørsmålet, gikk han i mai-nummeret så langt som til å anta at NS var under jødisk innflytelse.¹⁶ Igjen må dette ses i sammenheng med at man i dette miljøet satte direkte likhetstegn mellom jøder og frimurere

. En populær skytestive innen NS for det nasjonalsosialistiske miljøet var garnisonsprest og frimurer Kjeld Stub, som for øvrig var en sterk motstander av at antisemittismen skulle få innpass i partiet.¹⁷ ¹⁸En annen frimurer som satt sentralt i NS var Fredrik Prytz.⁹⁸

Nielsen fulgte videre opp det samme spørsmålet i juni-nummeret, hvor han gikk så langt som til å hevde at Quisling hadde skapt seg selv et stort problem med å slippe for mange frimurere og ”halvjøder” inn i partiledelsen.¹⁹ Hvem disse ”halvjødene” var er for øvrig ganske uklart. Interne rivninger innenfor NS fikk Nielsen tilgang til gjennom Stein Barth-Heyerdahl, som da var medarbeider i *Fronten*.

I *Nasjonalsosialisten* skrev Barth-Heyerdahl et innlegg i oktober 1934 hvor han roste Quisling for å ha tatt opp ”jødespørsmålet” under en tale i Ingeniørenes Hus; like fullt tok han forbehold om at dette kan ha vært en manøver for å tilfredsstille de mer misfornøyde aktivistene.²¹

For den kristelige fløyen i NS var antisemittisme og raseideologi uaktuelt og sett på som i strid med det kristne budskapet.²² Det at NS i sitt ideologiske utgangspunkt satte kristne kjerneverdier høyt og hadde vern om disse som en prinsipp sak, var nok også medvirkende til at det i den første perioden var lite av slike ideer i partiet. Denne fløyen fikk etter hvert et problem med å forsvare NS og å oppfordre kristne til å stemme på partiet da det fra 1935 og utover stadig gikk lengre i antisemittisk retorikk og verdensbilde, og førte i praksis til at fløyen gikk i oppløsning og forlot partiet lenge før okkupasjonen.²³

---

¹⁶ *Fronten* nr.6, 15.mai 1934

¹⁷ *Emberland*, s.258

¹⁸ *Bruknapp* s.13-14

⁹⁸ *Høidal*, s.235.

¹⁹ *Fronten*, nr.7, 15.juni 1934

²¹ *Nasjonalsosialisten* nr.9, 1.oktober 1934.

²² *Bruknapp*, s.13-15

²³ *ibid*, s.36.

Den nasjonalsosialistiske fløyens anti-kristendom og kristenfløyens motstand mot antisemittisk tankegang, danner nok også utgangspunkt for beskyldninger om at NS var infiltrert av ”halyjøder”.

Til tross for at de ivrigste rasistene hadde forlatt partiet i 1934, kom antisemittismen for fullt til å få et fotfeste innenfor NS i løpet av 1935.²⁴Tendensene ser man først og fremst i NS-pressen. På begynnelsen av året var dog begrenset til artikler om såkalt jødejournalistikk eller velkjente argumenter om ”finansjøder” og ”bolsjevikjøder”^{25 26 27}Et brev som man kan anta var en fabrikkering stod på trykk i avisen *Nasjonal Samling*(fra 1936 *Fritt Folk*) i februar; ”en kvadronjødes bekjennelse”, hvor en person med angivelig jødisk bakgrunn hevdet at han følte en ubevist tilhørighet med personer i typisk ”jødiske profesjoner” og følte en viss sympati med overnasjonale bevegelser som for eksempel, ikke overraskende, Arbeiderpartiet.²⁸Men det er spesielt fra høsten 1935 at utviklingen klarest kom frem. Det er blitt antatt at dreiningen mot antisemittisme må sees i sammenheng med Arbeiderpartiets regjeringdannelse, da det etter dette ble tydeligere at Norge ikke stod ovenfor noen bolsjevikrevolusjon, noe som må ha revet bort et viktig ideologisk grunnlag for tilslutning til NS.²⁸Like fullt beveget NS-pressen seg mer ut i rene konspiratoriske forestillinger hvor til og med Arbeiderpartiet ble ansett som en filial av verdensjødedommens konspirasjon.²⁹

Om denne utviklingen har Oddvar Høidal vektlagt Quislings eget syn som rådende,³⁰ mens Hans Fredrik Dahl mener utviklingen kom nedenfra og at det spesielt var ytterfløyene som presset frem utviklingen. Han nevner her både Jacobsen og Nielsen, samt tidligere aktivister fra NNSAP.³¹Dog er det ikke helt entydig på dette området heller – en av Quislings mest trofaste støttespillere gjennom hele partiets historie, Haldis Nergaard – Østbye var en glødende antisemitt og bidro sterkt til den antisemittiske profilen hos NS, og hun hadde heller ingen tilknytning til NNSAP – fløyen. Like fullt var denne kretsen aktive i arbeidet med å

---

²⁴ *ibid*, s.19.

²⁵ *Nasjonal Samling* nr.1, 3.januar 1935, s.6.

²⁶ *Nasjonal Samling* nr.2, 10.januar 1935, s.6.

²⁷ *Nasjonal Samling* nr.5, 24.januar 1935,s.5.

²⁸ *Nasjonal Samling* nr.8, 21.februar 1935, s.4.

²⁸ Bruknapp, s.27-28.

²⁹ *Nasjonal Samling* nr.42, 31.oktober 1935, s.3.

³⁰ Høidal, Oddvar: *Quisling – en studie i landssvik*, 2.utgave, Oslo 2002, s.158-9.

³¹ Dahl, s.379 og 381.

skaffe antisemittisk stoff til den offisielle NS – pressen, Både *Nasjonal Samling*, som senere ble *Fritt Folk* og *Vestlandets Avis*, som var hovedorgan for NS på Vestlandet.³²

Den følgende høsten ser man et stadig tydeligere mønster. Påstander om jødiske internasjonale kongresser med planer om verdensherredømme var et tema de tok opp.³³

Videre også jødernes angivelige herredømme over Sovjetunionen ble også en gjenganger i NS – pressen.³⁴ I løpet av 1936 kom også en direkte fiendtlig og hatfull til å vinne innpass i partiorganene. I mars 1936 kom et skarpt innlegg på trykk fra en styrmann i Trondheim som snakket om erfaring hos norske sjømenn med ”sleipe jøder i alle havner” og at disse var de verste haier man kunne komme ovenfor og norske sjømenns verste fiender.³⁵ Jødiske flyktninger ble ansett som marxistiske agenter og infiltratører.³⁶

Et annet fenomen som stadig ville bli tydeligere var hets av Høyre-politikeren Carl Joachim Hambro på grunn av hans jødiske opphav.³⁷ I 1934 hadde Quisling og partiledelsen tatt avstand fra hetsingen av Hambro fra nazifløyen,³⁸ men i 1936 var den blitt stueren.

Da regjeringen innvilget Leo Trotsky politisk asyl i 1935 var det også stimulerende til jødefiendtlighet innenfor NS; man hadde da ”beviser” for at det eksisterte en sammenheng mellom Arbeiderpartiet og internasjonale jødiske marxister.³⁹ *Fritt Folk* kom også til å omtale Trotsky som ”en jødisk bøddel.”⁴⁰

Når det gjelder Quislings gradvise tilnærming til antisemittismen fremstår den som noe uklar. Quisling hadde snakket om ”den jødiske verdensrepublikk” i forbindelse med Etiopia-krisen i 1935 på et lukket partimøte.⁴¹ Han kom også til å dra assosiasjoner mellom jødedommen, liberalisme og marxisme.⁴² I juni 1936 stod en lang artikkel av Quisling på trykk i *Fritt Folk*; ”et nordisk verdenssamband”, hvor han i spørsmålet om jødene hevdet at disse ønsket å danne en verdensrepublikk og å bryte ned nasjonalstatene. Han gikk også så langt som å kalle dem parasitter på verdens folkeslag; marxismen og internasjonalismen var således jødisk

---

³² Emberland, s.132.

³³ *Nasjonal Samling* nr.41, 24.oktober 1935, s-3-4.

³⁴ *ibid*, s.6 og nr.43, 7.november 1935 s.2 og 7.

³⁵ *Nasjonal Samling* nr.10, 5.mars 1936, s.6, ”De norske sjøfolk og jødene” av styrmann Oskar Ellefsen, Trondheim.

³⁶ *Fritt Folk* nr.8, fredag 3.april 1936, s.1 og nr.17, 17.april 1936, s.8.

³⁷ *Fritt Folk* nr.63, tirsdag 16.juni 1936, s.3 og nr.65, s.3.

³⁸ Bruknapp s.12-3.

³⁹ Høidal, s.157.

⁴⁰ *Fritt Folk* nr.60, 11.juni 1936, s.3.

⁴¹ Dahl, s.377.

⁴² *ibid*.

nasjonalisme og imperialisme og en sammensvergelse mot den nordiske sivilisasjonen.⁴³ Hans Fredrik Dahl hevder Quisling kom til å definere ”jødisk” mer som en pseudo-politisk mer enn en etnisk eller religiøs egenskap, og at dette innebar et intellektuelt fall for NS-føreren.⁴⁴ Dette er også slik ”jøde” og ”jødedommen” ble definert hos Eugen Nielsen og Ragnarok-kretsen, men da i assosiasjon til frimureriet og kirken.

Det er også her man ser et problem i forhold til NS – ledelsen og den nasjonalsosialistiske ”opposisjonen”; altså hva man skulle definere som jødisk. Hos denne fløyen later frimureriet, kristendommen samt bolsjevismen til å ha vært et større fiendebilde enn jødedommen i seg selv.⁴⁵ Og nettopp det at denne kretsen fokuserte på frimureri og kristendom som fiendtlige åndsmakter, utgjør det største skillet og problemet mellom disse og Nasjonal Samling. Jeg har selv bare kunne registrere en eneste gang at frimureriet ble nevnt i forbindelse med jødedommen i den offisielle NS-pressen.⁴⁶ Som tidligere nevnt hadde en frimurer på det tidspunktet en fremtredende stilling innenfor NS.

Selv om NS hadde beveget seg inn i det antisemittiske landskapet, ble det likevel møtt med blandede følelser hos den nasjonalsosialistiske fløyen. Quisling kom i 1935 til CAUR, en fascistisk ”internasjonale” organisert av Mussolini ble dette møtt med kraftig kritikk av Jacobsen i *Ragnarok* og Nielsen i *Fronten*.⁴⁷ Det ble oppfattet i dette miljøet at Mussolinis ”sydlandske” fascisme var en bærer av arven fra ”Judea og Rom” og således ikke hadde noe med en norsk, germansk folkereisning å gjøre.⁴⁸ Den nasjonalsosialistiske fløyen kan sies å være universalistisk, og Jacobsen skrev også at det var hensynet til Kjeld Stub og andre at Quisling ikke kunne rykke ut mot frimurerne.⁴⁹

I 1937, etter at de interne konfliktene hadde avskallet NS og latt det bli redusert til en hard kjerne av trofaste Quisling – tilhengere skrev Jacobsen at Quisling hadde feilet i å se sammenhengen mellom åndsmaktene Judea og Rom, og impliserte dermed at Quisling ikke forstod hva jødespørsmålet handlet om og at det var andre sammenhenger.⁵⁰ På samme tid skrev Nielsen i *Fronten* at NS måtte ta valget mellom ”folkereisning eller jødisk frimureri”.

---

⁴³ Fritt Folk nr.75, 29.juni 1936.

⁴⁴ *ibid*, s.377-78

⁴⁵ *Emberland*, s.166-7.

⁴⁶ *Nasjonal Samling* nr.37, 26.september 1935, ”Jødespørsmålet, s.5.

⁴⁷ *Fronten* nr.10, 15.desember 1935 og *Ragnarok* nr.6/7, september 1935 s.135-46.

⁴⁸ *Emberland* s.273-4.

⁴⁹ *ibid*.

⁵⁰ *Ragnarok* nr.3, mai 1937, s58-61.

Som nevnt innledningsvis, er det at paradoks at NS ble stadig mer antisemittiske etter at de ivrigste nasjonalsosialistene hadde forlatt partiet. Like fullt kom Jacobsen i sin oppsummering til å stille spørsmålet om hvorvidt jøder, i samarbeide med marxister og frimurere hadde kuppet partiet.⁵¹ Nielsen var inne på det samme. Selv om han ikke nevnte jødene eksplisitt mente han at frimurerne fremfor de nasjonale hadde blitt favorisert, i tillegg til den kristne fløyen.

Det at den kristne fløyen, som hele tiden var negativt innstilt til de antisemittiske strømningene ble gradvis mindre og var i ferd med å forsvinne frem mot 1940 parallelt med at NS beveget seg mer og mer mot tysk nasjonalsosialistisk antisemittisme stiller likevel denne kritikken fra Nielsen og Jacobsen i et merkelig lys.

Hvilken roll spilte så kritikken fra den nasjonalsosialistiske fløyen for utviklingen av NS`antisemittisme? Det forblir uklart hvilken stor grad miljøet kan tillegges den ideologiske dreiningen, i og med at også andre faktorer spilte inn. Det var jo det marginale fløyet som sprang ut av NNSAP som fra starten av ønsket å sette fokuset på ”jødespørsmålet”, mens det var fraværende blant de da ledende krefter i NS; hvor det her er viktig å minne om at NS ikke direkte sprang ut i fra noen inspirasjon av det tyske nazipartiet, noe derimot disse miljøene gjorde.

Som nevnt var det bidragsytere til dette i den offisielle NS-pressen, men dessverre er det meste som er skrevet ikke signert noen forfatter. Og påfallende er også fraværet av anti-frimureri og anti-kristendom i NS`organer, noe som var det mest fremtredende hos Fronten/Ragnarok. NS antisemittisme var mer ”klassisk”, basert på assosiasjoner til bolsjevismen og finansvesenet. Igjen må man ta i betraktning at NS også forsøkte å hvile på et kristelig og konservativt fundament; striden mellom nyhedninger og tilhengere av kristen kulturarv vil bli tatt opp i et annet kapittel.

Quisling og NS`bevegelse på dette området ideologisk kan nok likefullt ses i sammenheng med internasjonale perspektiver og kontakter Quisling knyttet utenlands mer enn noen direkte påvirkning fra det lille og radikale nazistmiljøet innenfor og utenfor NS. De fleste erklærte nasjonalsosialistene hadde trukket seg fra NS i 1934 og flere fulgte med etter sammenbruddet i 1937. Men det er naturlig å anta at de var med å sette sine spor på retorikken og ideologien, mens en del av ”grunnfargen” hos NS likevel ble stående.

---

⁵¹ ibid, s.67.

Å behandle kritikken mot NS i deres håndtering av frimureriet og jødedommen separat kan bli problematisk da det innenfor ytterfløyen som nevnt ble brukt om hverandre, men jeg vil i et senere kapittel redegjøre for fokuset på frimureriet; da med større trykk på perioden etter 1937 hvor tonen mot NS var mer aggressiv grunnet den opprivende splittelsen, men hvor også antisemittismen fortsatt ble bakt inn i kombinasjonen.

HITLER ELLER MUSSOLINI⁹⁹ – ROMA/JUDEA ELLER NORDEN?

Det følger et mønster i utviklingen i forholdet mellom Hitler og Mussolini som også preget NS`ideologiske utvikling og NNSAP/Ragnarok-fløyens syn på fascismen. I 1934 sluttet Quisling og NS seg til CAUR(Comiati d`Azione per la Universalita de Roma, en organisasjon opprettet i Roma året før som skulle jobbe for å spre de fascistiske italienske ideene internasjonalt.Det ble da også avholdt en kongress i Montreux i desember.¹⁰⁰Også fascistiske og nasjonalsosialistiske bevegelser i Storbritannia, Frankrike, Nederland, Belgia, Østerrike og Danmark sluttet seg til. For Mussolini hadde et viktig utgangspunkt for etableringen av samarbeidet vært frykten for rivalisering fra tysk nasjonalsosialisme da dette var samme år som Hitler tok makten i Tyskland. Italia var allerede i en politisk strid med Tyskland om

---

⁹⁹ Hitler eller Mussolini er også et kapittel i Hans Fredrik Dahls Quisling-biografi, og jeg tillater meg å låne denne tittlen som overskrift. Dahl, s.353

¹⁰⁰ Ibid, s.355-356

områder i Donau-området. Men viktigst var den sentrale ideologiske forskjellen mellom fascismens universalisme og nazismens raselære. For Mussolini var det viktig at det var dennes, og ikke Hitlers ideologi som skulle prege de nye totalitære bevegelsene i Europa.

Hos det nasjonalsosialistiske norske miljøet utenfor NS vakte det sterk negativ respons på Quislings tilnærming til Mussolini på et tidlig tidspunkt, og kritikken mot NS i den nazistiske ”opposisjonspressen” var ganske omfattende; sannsynligvis finner man her det mest omfattende materialet av nasjonalsosialistisk kritikk av Nasjonal Samling; samtidig kan man også se dette miljøets kritikk av italiensk fascisme som en indirekte kritikk av Nasjonal Samling; som jeg har pekt på ville en komparativ sammenligning av Nasjonal Samlings og det italienske fascistpartiets utvikling være av interesse for et fremtidig prosjekt; idet man også ser en utvikling nærmere nasjonalsosialisme også hos Mussolini. I det miljøet som ville utvikle seg til å bli erklært nazistisk i Norge hadde det før Hitlers fremgang i Tyskland vært en viss interesse for Mussolinis bevegelse og ideologi. Eugen Nielsen hadde i en kortvarig periode vært knyttet til Karl Meyers fascistisk inspirerte Den Nationale Legion i 1927 før han bestemte å vie seg til NNSAP og ludendorffisme. Barth Heyerdahl deltok i den kortlivede organisasjonen og var begeistret for de italienske svartskjortenes militante kamp mot marxistene.¹⁰¹ Erling Winsnes, en senere sentral ideolog bak opprettelsen av *Arbeidstjenesten* tilhørte også dette miljøet. Det at disse i 1930 sluttet seg til NNSAP forklarer Emberland og Roughtvedt med at hyllesten til det nordiske rasefellesskapet hadde en større appell enn den sydlandske fascismen. Men noen år senere skulle altså dette miljøet fremstå som direkte anti-fascistisk.

Tidlig i 1935 oppstod det en diplomatisk krise mellom Italia og Etiopia som førte til at Mussolini iverksatte en erobningskrig mot det afrikanske landet i oktober. Quisling og den offisielle NS-pressen forsvarte invasjonen. Quisling begrunnet det med at Etiopia var et primitivt slavesamfunn, og pekte på at Nansen i sin tid hadde vært imot at landet skulle opptas i Folkeforbundet.¹⁰² Slik argumenterte han for at Italia kun befridde Etiopia fra et barbarisk styresett. NS-pressen, *Fritt Folk* og *Vestlandets Avis* kunne også bringe historier fra Etiopia om grusomme og primitive avretningsmetoder i Etiopia. Men opinionen i Norge var negativ til Italias aksjon, og sympatien for Etiopia var også sterk innenfor NS` egne rekker. En av de som protesterte kraftigst var ingeniør Georg Vedeler, fylkesføreren for NS i Bergen som

---

¹⁰¹ Emberland og Roughtvedt, s.137-138

¹⁰² Dahl, s.370

minte Quisling på at NS fremstilte seg som ”en norsk bevegelse” uten forbindelse med utenlandske diktaturer.¹⁰³

I den uavhengige nazi-pressen kom motviljen først til uttrykk i *Ragnarok* i september-utgaven. Artikkelen avviste at fascisme og nazisme var det samme, og hevdet at Etiopia-krisen var den alvorligste i verden siden 1914 og at vi fortsatt måtte ”tale Roma imot”;¹⁰⁴ videre også at Mussolini ønsket å herske over Middelhavsregionen – et klart anti-imperialistisk standpunkt.¹⁰⁵

Videre redegjorde Jacobsen for at fascismen var etablert som et rent italiensk system, skapt av etterkrigs-krisen og basert på ideen om en romersk tradisjon. Følgende pekte han på at ideologien var utviklet ut i fra omstendighetene underveis; mens bolsjevikene og nasjonalsosialistene hadde etablert sine ideologier underveis hadde fascismen blitt utviklet etter Mussolinis marsj mot Roma i 1922.¹⁰⁶ Etter 1933, samtidig som Hitler hadde tatt makten i Tyskland hadde de universelle krav vært synligere i fascismen. Utenrikspolitikken hadde vært ”karusellmessig” og ingen skikkelige doktriner eller linjer hadde blitt utviklet. Videre skal forsøket på tilnærming mellom Hitler og Mussolini ha strandet på sistnevntes imperialistiske ønsker om en buffersone i Østerrike; noe som var i direkte motsetning til den tyske ”Lebensraum”-tanken, i tillegg til ekstrem anti-tysk retorikk i den italienske pressen som hadde fulgt striden.¹⁰⁷ I 1937 skrev Ny Dag, opprinnelig en NS-avis men som da hadde brutt med partiet at Italia var troende til å dolke Tyskland i ryggen og at ”germanere” i Nord-Italia fortjente en bedre skjebne. Man kan ane at miljøet betraktet det som raseforræderi da Quisling hadde søkt tilnærming mot Mussolinis Italia.

I den femte delen av Jacobsens oppgjør med fascismen kom han inn på det mest sentrale elementet som kjennetegnet forskjellen mellom nazismen og fascismen: rasespørsmålet. Mussolini hadde invitert 3000 indiske studenter til Italia og i samme anledning rost 3000 års forbindelse mellom Orienten og Roma; følgende ble også et institutt for India og det fjerne Østen opprettet. Opprettelsen av internasjonale fascistunioner var imperialismen. En oppfordring om å forene alle typer folkeslag under Roma hadde også inkludert jøder. En resulasjon mot raseteorier med avvisende holdning til nazismen hadde også blitt fattet.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Høidal, s.160-162

¹⁰⁴ ”Om den italienske fascismen,” *Ragnarok* nr. 6/7 sept 1935 s.135-136 ”

¹⁰⁵ *Ibid*, s.13713-8

¹⁰⁶ *Ibid*, s.138-139

¹⁰⁷ *Ibid*, s.139-40

¹⁰⁸ *Ibid*, s.14014-2

Med en slik resolusjon hadde dermed Quislings sluttet seg til en avvisning at et element som var grunnleggende for den nasjonalsosialistiske ideologien og noe som var i direkte motsetning til nasjonalsosialistenes verdensanskuelse. Eugen Nielsen brukte begrepet ”kosher-fascisme da han i januar 1936 navnga jødiske medlemmer av fascistpartiet, og la også til at jøder var medlemmer av fascistiske organisasjoner i Frankrike, Tsjekkoslovakia, Nederland og Storbritannia. I Frankrike hadde til og med en fascistleder fordømt raseteoriene. For Nielsen var dette bevis nok på at jødene finansierte fascistorganisasjonene, noe han riktignok ikke kunne bevise i samme artikkel.¹⁰⁹ Mikal Sylten i *Nationalt Tidsskrift* hadde heller ikke noe til overs for fascismen; da selvfølgelig begrunnet i hans gjennomgående antisemittiske verdensoppfatning. I august 1935 skrev han om angivelige jødiske offiserer i den italienske hæren, deriblant general Graziani som skulle ha utført de mest brutale ugjerninger mot sivilbefolkningen i Libya, hvor hundretusener skal ha blitt plassert i konsentrasjonsleire. Ifølge Sylten var **både** luftfartsministeren og finansministeren i Italia jødiske.¹¹⁰ Det samme skrev Jacobsen om Graziani og Libya i oktober 1935.¹¹¹ Samme måned fulgte Sylten også opp med en påstand om at fascistregimet var under direkte jødisk kontroll.¹¹² Sannsynligvis hadde Ragnarok plukket opp denne nyheten fra *Nationalt Tidsskrift* da det ofte var påfallende like artikler i de forskjellige publikasjonene. I november-utgaven av Ragnarok ble det uttrykt bekymring for etiopierne.¹¹³ Men det kan virke som et paradoks at det ble snakket om sympati for afrikanske folkeslag undertrykt av den italienske fasciststaten. Men Emberland peker på at nazismens anti-universalisme er ensbetydende med respekt for det enkelte folkeslags autonomi. Også andre folkeslag måtte respekteres og tillates en selvstendig utvikling så lenge de ikke forsøkte seg på infiltrasjon av de germanske stater.¹¹⁴

Videre i Jacobsens oppgjør med fascismen september-utgaven fortsatte han med å vise til et fascistisk utsagn om opprettelse av en katolsk stat som inkluderte Østerrike og Bayern.¹¹⁵ Et slikt syn gikk imot to av de viktigste elementene i Jacobsens ideunivers: det germanske folkefellesskapet og anti-kristendom. Den sydlandske universalismen som ville samle de katolske kristne mot den nazistiske folkefellesskapsideen. Med ”det materialistisk-liberalistiske” synspunktet ”makt går foran rett” utviste Mussolini et imperialistisk ståsted.

¹⁰⁹ Fronten nr. 1 1936 15.jan 1936, s.1

¹¹⁰ Nationalt Tidsskrift nr. 8. august 1935 s.94

¹¹¹ Ragnarok nr, 8. oktober 1935 s.204

¹¹² Nationalt Tidsskrift nr. 10, oktober 1935

¹¹³ Ragnarok nr. 9-10, november 1935 s.243

¹¹⁴ Emberland, s.274

¹¹⁵ Ragnarok nr. 8 1935 s.140-142

som de tyske nasjonalsosialister burde ta avstand fra.¹¹⁶ Jacobsen hevdet videre at nazismen i motsetning til fascismen respekterte fredelige folks selvstendighet da han viste til at Hitler i 1933 hadde gitt slipp på territorier til Frankrike. Derimot var Mussolinis utenrikspolitikk, slik Jacobsen så det, den største trussel mot europeisk stabilitet siden 1934.

I det Jacobsen summerte opp forskjellen på nazismen og fascismen hevdet han at sistnevnte var det siste forsøket på å reparere kapitalismen, mens nazismen derimot var 1900-tallets livsstil for det nordiske mennesket. Gjennom denne nordisk-germanske ideologien skulle menneskene omskapes innenfra og etablere en ny aristokratisk og sosialistisk innstilling; den nazistiske ideologien var så dyptgående revolusjonerende (min utheving) ”at kirken og marxismen rystes i sine grunnvoller”.¹¹⁷

I sin lange analyse av fascismen konkluderte han med å påpeke at nasjonalsosialismen, i motsetning til fascismen ikke var noen romersk cæsarkult og ikke et orientalsk diktatur, selv om der Führer måtte holde tøylen i krisetider.¹¹⁸ Her viser Jacobsen til den misnøyen som var i det norske nazistmiljøet mot førerprinsippet og Quislings totale makt over NS, en misnøye som ville være enda mer uttalt etter partisammenbruddet i 1937. Det ble vist til at det i Tyskland hadde blitt holdt folkeavstemninger som kunne gi ledelsen tillitt eller mistillit. Mens det nazistiske stat var å betrakte som en germansk folkereisning var fasciststaten sentralisert og et orientalsk og sydlig produkt.

Da Fronten fulgte opp med sin sammenligning av nazismen og fascismen i november kom også rasistiske bemerkninger om italienerne til å gjøre seg gjeldende; de var ikke romernes, men trelles etterkommere og et folk uten historie. Mussolini var kun et redskap for pavekirken, mens nazismen var Tysklands skjebne. Mens fascismen var en form som søkte innhold var nazismen et innhold som søkte form.¹¹⁹ I desember fulgte Fronten opp med enda mer rabiante og til dels vulgære karakteristikk av italienerne. I samme artikkel som Fritt Folk ble stemplet som et jødisk-kapitalistisk-marxistisk verktøy ble også italienerne omtalt som ”en rase som ikke behøver å bre seg mer”.¹²⁰ Et lignende vulgært angrep ble noen år senere gjentatt av den da utmeldte ingeniør Vedeler i et intervju i Samarbeide, en avis knyttet til NS-utbrytere i Bergen hvor denne mente at Quisling gjennom CAUR hadde inngått samarbeide med rasefremmede folkeslag i land som stod oss fjernt og at det var ”unorsk og unasjonalt å

---

¹¹⁶ ibid

¹¹⁷ ibid, s.140-142

¹¹⁸ ibid,s.144-146

¹¹⁹ Fronten, nr. 9 15.nov 1935

¹²⁰ ibid, nr,10 15 des. 1935

samarbeide med andre raser”, videre også at en norsk bevegelse ikke kunne ligne fascismen fordi den kom fra ”den latinske rasens innstilling”.¹²¹

Kritikkene fra norske nazister mot den italienske fascismen er relevant i forhold til kritikk av NS da Quisling og NS hadde tatt til seg mange elementer som stod kunne minne mer om fascismen enn om nazismen, og for dette miljøet som orienterte seg ut ifra raseideologien og romantisering av en mytologisk germansk fortid så de på fascismen som et borgerlig element og et produkt av det moderniserte samfunn heller enn nazismen som de betraktet som en bevegelse som ville finne tilbake til den germanske rasens sanne fortid og idealer. For disse representerte ikke fascismen stort sett mer enn den gamle arven fra ”Rom” og Judea”.

Miljøets anti-kristne orientering som utkrystalliserte seg i striden om kristendommens plass i NS-ideologien gjenkjenner man også når Ragnarok snakker om fascistiske utsagn om en katolsk stat som inkluderer tyskspråkelige områder og Fronten omtaler Mussolini som et redskap for Pavekirken. Fascisme var ifølge Fronten u-nordisk og basert på pavedømme.¹²²Også i 1937-intervjuet med Vedeler i Samarbeide kom liknende tanker til uttrykk. Samarbeide var riktignok til forskjell fra Ragnarok og Fronten mer kristelig innstilt; representert ved en slags kristen anti-katolsk nazisme som redaktør Carl Lie representerte. Vedeler nevnte hvordan NS hadde valgt å ta den romersk-katolske helgenen St. Olav som symbol og derfor hadde assosiert seg med den imperialistiske pavemakten(som de mente Mussolini og hans bevegelse var en del av). I denne delen av intervjuet konkluderte han også med å vise til rykter om at NS hadde blitt sponset av katolikker og Roma.¹²³

I oktober-nummeret av Ragnarok i 1935 gikk Jacobsen; da under sitt pseudonym Kjartan Kamban¹²⁴ mer spesifikt til verks i kritikk av Quislings orientering mot Italia. Quisling hadde snakket om felttoget i Etiopia som en forsvarskrig for utbredelse av sivilisasjonen og frigjøring av slaver. Kamban oppfattet dette som verre enn krigspropagandaen under verdenskrigen.¹²⁵ Som tidligere nevnt tok ikke Jacobsen imperialistiske motiver i forsvar; og da gjerne slike som de store kolonimaktene hadde benyttet seg av for sin virksomhet(”den hvite manns byrde”), mens Tysklands inngripen i andre stater hadde vært ut i fra en vurdering av hva som var det beste for beskyttelse av nasjonen – og folket. Videre viste han til Ludendorff som avskrev Mussolini og spådde at han ville lide samme skjebne som Napoleon;

---

¹²¹ Lie, Carl:”Intervju med Georg Vedeler om ”Frie Nasjonale” Samarbeid nr.38, 21.oktober 1937 av Carl Lie

¹²² Fronten nr.10 1935

¹²³ Samarbeid nr. 38 1937

¹²⁴ Emberland s.227:Kamban var et av Jacobsens pseudonymer

¹²⁵ Kamban, Kjartan: ”Quisling og fascismen” Ragnarok 8 okt 1935 s. 203

videre også hvor liten entusiasme det var i den italienske hæren og at det hadde foregått massiv desertering fra den troppene i Libya.¹²⁶ Fascismen samlet rett og slett ikke folkene slik nazismen gjorde.

Kritikk av fascismen som imperialistisk ble fulgt opp av Fronten på nyåret. Avisen omtalte Mussolini som en krigshisser som ville utløse en ny storkrig.¹²⁷ I april-utgaven av Ragnarok av Torkjell Steig ble det igjen hevdet at fascismen var imperialistisk og undertrykkende mens nasjonalsosialismen var det motsatte.¹²⁸ Miljøets oppfatning av seg selv som anti-imperialistiske og tilhengere av Hitlers ekspansjonspolitikkk må vies noen kommentarer. Både dette miljøet og NS var ivrige forkjempere for gjenninnlemmelse av Grønland under Norge og også en norsk dominans over de tidligere norske øyrikene Island og Færøyene. Når de ikke så seg selv som imperialistiske bunn det troen på rasefellesskapet; dette var hjemlandene til mennesker av samme ætt og avstamning; de var nordboere. Dette var liknende tanker som var grunnleggende hos Hitler: områder med tysk-språkelig og germansk befolkning hørte med under det tyske riket og det som var utenfor Tysklands eksisterende grenser måtte gjenreises. I Nederland hadde også en slags nederlandsk politisk ”slektning” av NS, Anton Mussert, leder av det nederlandske nazistpartiet ønsket å ekspandere Nederland utover de flamskspråkelige områdene i Belgia og Frankrike.¹²⁹ Slike tanker om å samle samme folkegruppe innenfor samme rike var annerledes enn Italias og europeiske kolonimaktens ambisjoner om oversjøiske kolonier og kontroll over andre folkeslag. Det britiske imperiet ble angrepet for det de betraktet som hykleri overfor deres holdning til Tyskland i den nasjonalsosialistiske norske pressen, spesielt etter utbruddet av andre verdenskrig.

I Ragnarok-artikkelen viste så Steig til at Mussolini hadde uttalt at privat vennskap ikke var spesielt viktig. Dette, mente han, var en u-nordisk tanke og viste til Håvamål. Kort og godt representerte fascismen ”en overdådig og dekadent livsstil med flere tusen livvakter”.¹³⁰

Quislings engasjement i CAUR ble i midlertidig kortvarig. Også hos den kristne fløyen i NS, som helst så NS som en kristen reisning mot marxismen var det også en negativ innstilling til dette.¹³¹ Sommeren 1936 kunngjorde Quisling at NS hadde brutt med CAUR¹³², noe som ble

---

¹²⁶ Ibid, s.204

¹²⁷ Fronten nr. 1 15.januar 1936, s.1

¹²⁸ Ragnarok, nr. 2 april 1936 s.47 Torkjell Steig

¹²⁹ Sørensen, Øystein: *Hitler eller Quisling – ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*, Oslo 1980 s.306

¹³⁰ Ragnarok, nr. 2 1936 s.47

¹³¹ Bruknapp, s.33-34

møtt med gratulasjoner i Ragnarok. i det samme nummeret av tidsskriftet skrev de at NS nå var på rett vei. At de skrev dette nå hadde sannsynligvis sammenheng med at antisemittismen hadde fått klarere fotfeste i partiet, en rekke kristne og tradisjonelt borgerlige hadde trukket seg ut av partiet. og at Johan Bernard Hjort var i ferd med å seile frem som en mulig rival til Quisling som leder for NS.

Utviklingen som fulgte i kjølvannet av konflikten mellom Quisling og Hjort blir utgangspunkt for neste kapittel, men det var nå tydeligere at det nasjonalsosialistiske miljøet på dette tidspunktet igjen øynet håpet om at NS var med å seile opp som en klart nasjonalsosialistisk bevegelse i Norge, men med partisammenbruddet og masseutmeldingene i begynnelsen av 1937 hadde de mistet håpet på at dette ville skje, og NS ble redusert til en Quisling-sekt som ble viet mindre oppmerksomhet i nazistpressen. Men før nederlaget var et faktum ble det i Ragnarok i oktober skrevet om at Quisling og NS var for preget av Grunnloven – et barn av den franske revolusjonen og så dette innenfor en kontekst om at Quisling hadde latt seg lure av Montreaux-konferansen, men kunne likevel slå fast at programmet var det mest nasjonalsosialistiske i Norge og at utviklingen var på rett vei.¹³³

Da sammenbruddet av NS var et faktum tidlig i 1937 og den nasjonalsosialistiske pressen ønsket å forklare hva de mente hadde gått galt gikk de tilbake til Quislings tilnærming til Italia. I mars 1937 påpekte Ragnarok at ”den nordiske ide om folket og rasen” stod over staten¹³⁴, mens Jacobsen i mars-nummeret gikk lengre til verks i et klart oppgjør med NS hvor det ble hevdet at Quisling aldri hadde villet innse ”sammenhengen mellom Judea og Rom” og avstanden mellom Middelhavsverdenen og ”den nordiske tanke”.¹³⁵ Og i juni kom Fronten med synspunktet at Quisling var for preget av orientalsk ideologi; det siktes her selvfølgelig både til kristendommen og fascismen. Avisen påstod at troskapsed til førere var umoralsk; man skulle kun være tro mot saken, ikke mot lederen; tyranner og despoter var et sydlig fenomen; samtidig langet avisen også ut mot tyranniske distriktsledere.¹³⁶ Det nazistiske miljøet assosierte tydeligvis med en ”sydlandsk” eller ”orientalsk” despot, og det er nærliggende å tro at de anså Quisling som inspirert av denne i deres kritikk av NS-førerens manglende samarbeidsvilje til å inngå kompromisser og opptre enerådende. Om Quisling og CAUR skrev de følgende at det var uakseptabelt for noen nordisk stat å slutte seg til en slik

---

¹³² Høidal, s.161

¹³³ ”Om Ns og det kommende valget” Ragnarok, nr. 7/8 oktober 1936 s.164-65

¹³⁴ Ragnarok, nr. 1 mars 1937 s.22-23

¹³⁵ Jacobsen, Hans: ”Om Quisling og NS, 3 mai 1937 Jacobsen s.58-61

¹³⁶ Fronten nr. 6 15.juni 1937

organisasjon; en nordisk fører hadde ingenting i CAUR å gjøre. Da det ble vist til et sitat fra NS-føreren om at småfolk hadde det godt under autoritære ledere; skrev Fronten syrlig at det var som å høre Tranmæl. Quisling hadde ikke forstått det i og med at han forlest seg på sydlig ideologi, ble det skrevet.¹³⁷I det neste nummeret av den samme avisen skrev Barth-Heyerdahl at Quisling hadde sviktet ideen om en *nasjonal samling* gjennom å slutte seg til CAUR. Her kom også påstanden om ”internasjonale krefter” frem.¹³⁸ For en selvstendighetsorientert som Barth Heyerdahl kunne ikke ”sydlandsk despoti” vekke noen sympati. I Ny Dags kritikk av fascismen i november minte skribenten på at Mussolini var den første vestlige statsleder som hadde anerkjent Sovjetunionen. Artikkelen var delvis basert på en artikkel av Ragnhild Wiesener i Ragnarok måneden før hvor hun hadde pekt på at nazismen var ideologi, folkereisning og en livsanskuelse mens fascisme var dynamikk, kynisk maktpolitikk og imperialisme; i tillegg til at nazismen utviste autoritet og disiplin mens fascismen var formålsdemokrati og kaotisk liberalisme.¹³⁹ Her ser man en likhet med Jacobsen kritikk av fascismen som en slags pragmatisk ny ideologi basert på eksisterende institusjoner og strukturer og en del av arven fra den franske revolusjonen og moderniseringen; som gav et gammelt system en ny innpakning mens nazismen for denne og meningsfeller representerte noe revolusjonært; en ny ideologi som skulle bygge noe nytt fremfor å reparere på det gamle gjennom en ny innpakning. I de neste årene frem mot krig og okkupasjon var det mindre fokus på den italienske fascismen i den norske nazistpressen; det siste av betydning hos Ragnarok, som var den allerede nevnte artikkelen av fru Wiesener hevdet denne at det var den pågående borgerkrigen i Spania som hadde fått Mussolini til nå å gå inn for en anti-kommunistisk pakt, men advarte mot at Italia ville dolke Tyskland i ryggen før eller siden.¹⁴⁰

Med Italias stadig nærmere tilknytning til Tyskland i utenrikspolitikken og isolasjon fra vestmaktene og adopteringen av antisemittisme og raselære i italiensk fascisme i 1938 later det til at miljøet hadde mindre å utsette på den italienske fascismen, i flere tilfeller frem mot krigen og etter krigsutbruddet i 1939 ble Hitler OG Mussolini omtalt i positive vendinger som garantister for fred og sikkerhet i Europa, men på det tidspunktet hadde Mussolini for det meste forlatt en selvstendig utenrikspolitikk.

I det tidsrommet hvor Quisling knyttet seg til CAUR i 1935 hadde Jacobsen i september 1935 etter invitasjon vært å tilstede ved NSDAPs riksdaler. Under dette besøket hadde skaffet han

---

¹³⁷ ibid

¹³⁸ Fronten nr.8 15.okt 1937 Barth-Heyerdahl, Stein

¹³⁹ Ny Dag nr.37 nov 1937 s.3

¹⁴⁰ Ragnarok nr. 6 oktober 1937 ”Mannen eller ideene” av Ragnhild Wiesener s.173-174.

seg kontakter i Alfred Rosenbergs *Nordische Gesellschaft*, et selskap som jobbet for kulturelt samkvem mellom de nordisk-germanske land og som også var sterkt orientert innen en rase-ideologisk og nyhedensk retning.¹⁴¹ Støttet av selskapet gjorde han en foredragsturne hvor han advarte mot Mussolini og klargjorde forskjellen mellom fascismen og nazismen slik han så dem, og som vi har sett ble klart gjennomgått i Ragnarok og Fronten av både ham og andre. Han nevnte også Quisling og dennes kontakt med CAUR. Hensikten var å skaffe tysk støtte mot Quisling og NS.¹⁴² Men den senere utviklingen fortellerville også vise at det var Rosenberg selv som senere ville bli Quislings nærmeste kontakt i Tyskland samt en av hans viktigste støttespillere under okkupasjonen av Norge.¹⁴³

At Quisling til slutt brøt med CAUR og at det samtidig var flere kristelige og borgerlige medlemmer som brøt ut av partiet kan være en forklaring på at nazistpressen dempet utfallene, ikke bare mot fascismen og Italia, men også mot NS på en stund. En ny tillitt og nytt håp for bevegelsen så de også nå i den tillitten de satte til Johan Bernard Hjort som en mulig etterfølger som leder for NS. Dette vil bli gjennomgått i neste kapittel.

FRA NYTT HÅP TIL SAMMENBRUDD

For de unge nasjonalsosialistiske aktivistene som fortsatt var medlemmer av NS i 1935 og 1936 så man et håp i den karismatiske advokaten Johan Bernard Hjort (1895-1969) som hadde blitt leder for NS' kampavdeling Hirden i 1935 og var fylkesfører i Akershus. Hjort var gift tysk og var også en tilhenger av sterk prøyssisk disiplin.¹⁴⁴ Den tidligere Høyremannen var ikke direkte nasjonalsosialistisk, selv om han nærte sterke sympatier for det nye Tyskland, men selv var han på flere områder var han som Quisling mest opptatt av etablering av et alternativ til parlamentarismen tuftet på en tradisjonell nasjonalisme.¹⁴⁵ Likevel var hans prøyssiske disiplin og bestemte holdning på å røske opp i problemene for å etablere en slagkraftig bevegelse appellerende. Oppbygging av et solid partiapparat var for Hjort et viktig

---

¹⁴¹ Emberland, s.274-275 og 277

¹⁴² Ibid, s.2792-81

¹⁴³ Sørensen, s.126-127

¹⁴⁴ Emberland, s.133-134

¹⁴⁵ De Figueiredo, s.151-152

mål.¹⁴⁶ Den populære advokaten hadde imponert unge NS-medlemmer da han under et arrangement på Gjøvik Kristi Himmelfartsdag i 1936 hadde holt tale fra taket av NS sin propagandabil mens arbeideraktivister hadde kastet steiner og vedkubber mot arrangementet.¹⁴⁷ Det var også i Hjorts fylke Akershus at det var sterk dominans av hirdmedlemmer med klare sympatier for nasjonalsosialisme; denne gruppen skapte også bry hos de mer Quisling-tro medlemmene som betegnet Hjorts tilhengere som ”nazipøbel” grunnet deres militante retorikk.¹⁴⁸ Sentrale unge nasjonalsosialister blant Hjorts støttespillere var blant annet Arne Dolven, Bjarne Gran, Per Imerslund og Tor Strand.¹⁴⁹ Innbruddet hos Trotzky på Hønefoss som til slutt ledet til dennes deportasjon var også satt i scene av Hjort¹⁵⁰. Under en reise i Tyskland hadde han også knyttet NS til gode kontakter innen NSDAP og SS, blant annet var han i kontakt med Heinrich Himmler.¹⁵¹ Som en uttalt antisemitt siden 1935 reagerte han også da Quisling i mai 1936 sluttet seg til foreningen Norsk-dansk Ordning, som jobbet for en revisjon av Kieltraktaten for norske krav på Grønland, en sak det for øvrig var bred oppslutning om i NS og NS-assosierte kretser; men Hjort reagerte på at NS-føreren hadde sluttet seg til en parlamentarisk forening hvor en person som Lehmkuhl; ifølge Hjort en jøde var medlem og ”leder av det falske Fedrelandslaget”. Hjort fryktet arbeiderpressen nå ville bruke dette som argument for ”borgerlig samling”, noe NS prinsipielt sett hadde beveget seg bort fra.¹⁵²

Hjort ble i juni rost av Fronten som den rette mann på rett plass. Han var en ”rett mann på rett plass” og en ekte ”nordisk fører”. NS var derfor å betrakte som det eneste partiet som gikk inn for den nasjonale reisningens sak. avisen roste også partiet for å ta opp spørsmål de tidligere hadde nølt med; det er innlysende at det her siktes til antisemittisme og rasespørsmål.¹⁵³

Det skal nevnes at det i dette tidsrommet ikke bare var de nasjonalsosialistiske aktivistene som hadde forlatt Quislings parti. Som Bruknapp skriver om i *Ideene splitter partiet* førte en radikalisert tone hvor rasespørsmål og antisemittisme fikk en større plass, samt utviklingen mot et mer fascistisk eller direkte nazistisk ståsted til at både tradisjonelt borgerlige konservative og kristne medlemmer valgte å forlate partiet. Dog var det som ble betraktet som

---

¹⁴⁶Brevig, s.75

¹⁴⁷ Emberland, s.133

¹⁴⁸ Ibid, s.134-5

¹⁴⁹ De Figueiredo, s.178

¹⁵⁰Høidal, s.188

¹⁵¹ De Figueiredo, s.169-170

¹⁵² Brevig, s.88

¹⁵³ ibid

en glidning mot nazisme ikke konsekvent nok i den nasjonalsosialistiske utbrytergruppens verdenssyn.

Det var nok både Hjorts innsats, økende antisemittisme, bevegelsen bort fra borgerlig samarbeid og utmeldelse av kristelige og tradisjonelt borgerlige som gav nytt håp hos den nasjonalsosialistiske fløyen. Foran det kommende stortingsvalget i november skrev Ragnarok at NS hadde vært noe utydelig ideologisk da det ble dannet, men at det nå hadde fått en klarere profil etter at flere borgerlige hadde forlatt partiet. Til tross for sine feil; som det de oppfattet som reaksjonær idealisering av Grunnloven og de franske revolusjonsidealer var de på rett vei.¹⁵⁴ Og Fronten slo fast at NS var det eneste alternativet og roste partiet for større tilnærming mot nasjonalsosialisme, men la til at frimurermedlemmer måtte strykes når man gav sin stemme.¹⁵⁵

Det nye håpet som ble tent for NS ble kortvarig. Stortingsvalget ble en katastrofe; omtrent like lavt resultat som ved forrige valg og ingen representanter til Stortinget.¹⁵⁶ Etter et valgnederlag følger gjerne det som i tabloid retorikk kalles ”oppvask”; forsøk på å rette på hva som galt. Det kan se ut som om Quisling og hans nærmeste medarbeidere betraktet Hjort-fløyen som de ansvarlige, da flere Hjort-tro personer ble fratatt høye verv og erstattet av de Quisling-tro.¹⁵⁷ Hjort følte seg angrepet og forsøkte gjennom henvendelser til Quisling å foreta reformer av partiet og endringer i partistrukturen (klargjør dette mer etterpå), blant annet at Quisling måtte bli mindre egenrådige og åpne for mer åpne fora for ledelse av NS. Informasjon burde dessuten gis til medlemmene.¹⁵⁸ Under et rådsmøte 30. oktober fremmet Hjort sine forslag til reform av bevegelsen: Quisling skulle trekke seg fra praktisk styring av partiet og konsentrere seg om en skribentvirksomhet, organisasjonen skulle desentraliseres og fylkesførerene skulle gis større myndighet og ansvar. Partibyråkratiet skulle reduseres og partiet skulle styres av et mindre politisk råd, og Hirden skulle være den eneste særorganisasjonen.¹⁵⁹ Dette ble oppfattet som et krav om reduksjon av Quislings makt over partiet og var nødt til å få konsekvenser. En intens konflikt med Quisling med beskyldninger om illojalitet endte med at Hjort 8. februar 1937 trakk seg fra partiet.¹⁶⁰ I *Fritt Folk* raste Quisling mot en konfrontasjon som hadde oppstått da tilhengere av Hjort hadde møtt opp

---

¹⁵⁴ Ragnarok nr. 7/8 s.165-165 ”Om Ns og det kommende valget”

¹⁵⁵ Fronten nr. 7 15.okt 1936

¹⁵⁶ Brevig s.91

¹⁵⁷ Emberland, s.135

¹⁵⁸ Dahl, s.417-423

¹⁵⁹ De Figueiredo, s.179-180

¹⁶⁰ Ibid, s.184-185

under en generalforsamling i NS presse; aktivister som både var innenfor og utenfor på det tidspunktet: Jacobsen, Barth-Heyerdahl, Wiesener, Fürst og Engelschiøn.¹⁶¹ Quisling omtalte disse som ”en samling av opponenter”, deriblant personer som aldri hadde vært med i NS og siktet til de marginale bevegelsene NNSAP og ”Den nasjonale klubb”, samt ”nasjonalbolsjeviker og nyhedninger”.¹⁶²

Med ett hadde de norske nasjonalsosialistene mistet ”den nordiske føreren” de hadde satt sin lit til. Med den autoritære og avvisende holdning Quisling hadde vist bekreftet nok det også inntrykket av Quisling som preget av ”sydlandsk og orientalsk” despot, personifisert av dette miljøet som Mussolini. En omfattende avskalling av partiet fant sted dette året: nesten alle partiets intellektuelle med unntak av propagandasjef Gulbrand Lunde¹⁶³; fra alle de tre fløyene som hadde preget partiet hoppet medlemmer av; kristenfløyen, de tradisjonelle borgerlig-konservative og nazistene.¹⁶⁴ Kun en kjerne av fanatiske Quisling-tilhengere satt igjen og NS forble en marginal sekt frem til den tyske invasjonen i 1940 da de politiske forholdene løftet partiet frem igjen.¹⁶⁵

FRA KRITIKK TIL OPPGJØR

Et forsøk på å løfte frem en motvekt mot NS ble høsten 1937 planlagt på et møte i Oslo i november, dominert av Ragnarok-kretsen som Hjort hadde sluttet seg til. De fikk også følge av blant andre den tidligere Bergens-føreren Georg Vedeler. Det ble snakket om samtalegrupper hvor man brukte navne ”Frie Nasjonale”, men det kom aldri noe reelt ut av det.

Mens nasjonalsosialistisk presse utenfor NS så langt hovedsakelig hadde vært Ragnarok og Fronten kom også andre, men mer obskure aktører på banen etter NS` sammenbrudd som kritiserte NS. Det eksisterte allerede en avis i Drammen kalt Drammen Ekstrablod som hadde startet opp i 1936. Avisen, som fra mai 1937 skiftet navn til Vi Vil Oss Et Land var hovedsakelig fokusert på kritikk av jøder og frimureri. Deres eneste kritikk av NS gikk

---

¹⁶¹ Emberland, s.137

¹⁶² Ragnarok 3 mai 1937 s.83

¹⁶³ Brevig, s.100

¹⁶⁴ Ibid, s.102

¹⁶⁵ Høidal, s.207

hovedsakelig på at de ikke konfronterte frimureriet, og det kunne til dels bli gjentakende uten noe nytt å føye til. Ny Dag var opprinnelig en NS-avis i Kongsvinger hvor redaktøren Ola O. Furuseth hadde trukket seg ut av partiet og avisen dermed ble fristilt. Furuseth tilhørte også Ragnarok-kretsen og er blitt betegnet som en rabiat nyhedning og nasjonalsosialist.¹⁶⁶ Avisen var også preget av en nasjonalsosialistisk, anti-frimurerisk og antisemittisk innstilling, og NS fikk senere stoppet den på grunn av redaktørens utmeldelse.¹⁶⁷ Samarbeid var et organ for NS i Bergen som også fristilte seg fra NS, og som i motsetning til Vår Dag ikke ble stanset av NS. Redaktøren Carl Lie utviste en kristen innstilling, og ellers en glødende rabiat rasisme og antisemittisme i sine skriverier. Samarbeide og etterfølgeren Norgesposten omtalte seg også som ”Norges eneste opposisjonsavis”. Andre lignende aviser var Norsk Folkeblad med ukjent redaktør og Ildjernet under redaktør Hilmar Knutsen.

Mens konfliktene som utløste den endelige splittelsen utartet seg i januar hevdet Fronten at det var frimurere som hadde kjøpt seg innflytelse i partiet som vanskeliggjorde en nasjonal reisning, og Kjeld Stub var den største trusselen; det hjalp ikke med anti-bolsjevisme dersom bevegelsen ikke var forbundet med en nasjonal reisning. Avisen konkluderte med at NS måtte velge mellom folkereisning eller det jødiske frimureri i konkurranse med de borgerlige partiene og at kun ”en våken og kampdyktig kjerne” kunne redde partiet.¹⁶⁸ Men den ”våkne og kampdyktige kjernen” var på dette tidspunktet allerede på vei ut av bevegelsen. En måned senere konstaterte Nielsen at ”frimurerne” hadde seiret i en strid mellom nasjonalsosialister og ”frimurere” i NS. Mens Quisling styrte partiet som en diktator var det Stub som trakk i trådene, ble det slått fast.¹⁶⁹ I april ble NS` oppløsning grundigere belyst: Quisling hadde misforstått førerprinsippet, og redaktøren oppfordret lokallagene til å opptre selvstendig (som var helt i tråd med de reformene Hjort hadde lagt frem). Og igjen ble frimurerne trukket frem som de Quisling hadde valgt seg ut istedenfor ”de nasjonale”, samt høyresiden og kristne. Quisling hadde utvist ”stalinistisk” opptreden og hadde komprommitert ”den nasjonale ide”. Et mindre ensidig og frimurer-besatt oppgjør med NS ble forfattet av Jacobsen i mai-utgaven av Ragnarok. han begynte med å slå fast at han hadde tapt troen på Føreren og at han ikke hadde holdt mål.¹⁷⁰ Videre ble det pekt på at Quisling hadde tatt for lite innover seg nasjonalsosialismens fremvekst i Tyskland og endringene i 1933 og 1934; og heller aldri hadde han hatt en åndelig eller personlig kontakt med tyske forhold, og konsekvent nektet på

---

¹⁶⁶ Emberland, s. 139 og 305-306

¹⁶⁷ Ragnarok nr. 1 februar 1938 s.32

¹⁶⁸ Fronten nr. 1. 15.jan 1937, s.1

¹⁶⁹ Fronten nr.2 15.feb 1937, s.1.

¹⁷⁰ Ragnarok nr. 3 mai 1937, s. 57-65

at NS hadde noe slektskap med tysk nasjonalsosialisme. Listeforbundet med de borgerlige var også et eksempel på at Quisling(som Mussolini, min utheving)heller ville bygge noe nytt over det gamle; altså kun videreføre gamle tradisjoner i ny innpakning.¹⁷¹ Her kommer igjen Jacobsens negative syn på fascisme som noe annet enn nazisme inn i bildet. Nazismen var noe nytt bygget på den sanne fortiden, fascismen kun et forsøk på og ”å reparere” på hva som hadde gått galt i det moderniserte samfunnet siden 1800-tallet. Og her gikk også Jacobsen dypere inn i sin nyhedenske verdensanskuelse: Quislings motvilje mot å innse at han tok inn impulser fra ”Judea” og ”Rom” som var helt fremmed for den nordiske ide. Videre nevnte han bruk av kristne symboler som en de av universalistiske symboler.¹⁷² I tredje del så Jacobsen selv tilbake på sin korte periode i NS; Quisling hadde manglet både ideer og de rette folkene da han startet opp; han manglet rett og slett de vesentlige forutsetningene som politisk administrator. Personer som egentlig ikke hadde forstått hva bevegelsen var ment som hadde funnet vei til NS; gikk så langt som til å hevde at disse hadde passet bedre inn i Høyre eller Arbeiderpartiet, før manglende partidisiplin ble nevnt.¹⁷³Og god disiplin var det nettopp nazifløyen hadde funnet i Hjort, og nå var han ekskludert.

På slutten av del 3 av artikkelen hevdet han også at de beste lederne og mest overbeviste idealister hadde forlatt bevegelsen, og de fleste hadde gjort det fordi de ikke kunne samarbeide med Quisling. Walter Fürst ble nevnt som en av de viktigste initiativtakerne; og han hadde tidlig blitt skvist ut og i de siste 8-10 månedene hadde Per Imerslund, Tor Strand, Arne Dolven, Johan B Hjort og Otto Engelschiön trukket seg; det var de som hadde mistet troen på ”Føreren” som hadde gått først.¹⁷⁴Om Quisling selv ble han beskrevet som ubesluttsom i vanskelige situasjoner og han hadde vært vanskelig å etablere tillitt til i tillegg til at han var overmistenkksom. Jacobsen viste igjen til manglende disiplin og påpekte den manglende beslutningsevnen som preget Quisling. Det som hadde vært ekstra problematisk var at han hadde fulgt medarbeiderne med argusøyne og hadde snakket om kravet om et kort og konsist partiprogram som intriger; han styrte partiet som en diktator og kunne avsette fylkesledere uten varsel.¹⁷⁵

Jacobsen var ikke den eneste som leverte et skriftlig oppgjør med NS i mai-nummeret. Umiddelbart etter Jacobsens artikkel fulgte Walter Fürst opp med sin analyse av årsaker til og

---

¹⁷¹ Ibid, s.58-61

¹⁷² Ibid

¹⁷³ Ibid, s.61-2

¹⁷⁴ Ibid

¹⁷⁵ Ibid 62-4

følger av partiets sammenbrudd. Han startet med å slå fast at det kun var fanatiske Quisling-tilhengere igjen i partiet; i tillegg til at de fleste gjenværende medlemmene var negativt innstilt til ledelsen og så godt hov feilen lå. Han mente nå at saken (den nasjonale reisningen) kun kunne vinnes ved å gå ut av partiet siden det frie ordet var kneblet.¹⁷⁶

I andre del av artikkelen kunne Fürst avsløre at han tilbake i 1934 hadde lagt frem beviser for Quisling at det eksisterte en skjult indre fiende i bevegelsen. Quisling hadde hevdet at det var en misforståelse og gav Fürst munnkurv. Videre at han på den tiden hadde gått ut i fra at NS ville utvikle seg i nasjonalsosialistisk retning på grunn av tysk påvirkning.¹⁷⁷ Jeg tror Fürst her mener at det var uunngåelig på det tidspunktet. Som nevnt hadde han her komme med beskyldninger om infiltrasjon: at det var personer som forstod at partiet ville bevege seg mot nazisme og hadde meldt seg inn for å sabotere dette.¹⁷⁸ Det er ingenting som tyder på at dette er annet enn tankespinn eller konspirasjonsteorier fra Fürst sin side; eventuelt er det direkte løgn; i begynnelsen av 1935 hadde Fürst blitt beskyldt av Quisling for å misbruke sine tillitsverv til å verve nazistiske NS-medlemmer til sitt private ”skyggeparti”, Norsk Socialistisk Arbeiderreisning.¹⁷⁹ Men dette forsøket fra Fürst i 1935, hvis det stemmer, kan ha vært et forsøk på å bygge opp en nasjonalsosialistisk elite innenfor NS for på sikt å utmanøvrere de kristelige og borgerlige medlemmene. Men uansett fortsatte Fürst videre med påstander om spionasje; at betydelige krefter hadde infiltrert partiet og hadde utnyttet partiets svakheter; og hadde gått i gang med å svekke partiet da de hadde bygget seg opp den innflytelsen de trengte. Og slikt fortsatte han: det hadde vært både undergravningsarbeid, økonomisk sabotasje for å skape et avhengighetsforhold – alt i den hensikt å skape indre splid og mistenksomhet. Som konklusjon hevdet han så at ”infiltratørene” hadde nøytralisert den nasjonale reisningen i 4 år; som nettopp var den samme tidsperioden ”marxistene” hadde jobbet med å ta over Norge.¹⁸⁰

Det er en ganske sterk påstand Fürst kommer med her. Mener han at NS har blitt kuppet av jøder, frimurere og marxister? Det står ikke eksplisitt, men at jøder og frimurere hadde infiltrert og kontrollerte bevegelsen var gjenstand for forskjellige beskyldninger i den nasjonalsosialistiske undergrunnspressen. Det går her en linje til beskyldninger om at Mussolini og fascistene var under jødisk innflytelse, som blant annet *Nasjonalt Tidsskrift*

---

¹⁷⁶ Fürst, Walter: ”Årsaker og følger av NS`sammenbrudd, s.66

¹⁷⁷ Ibid, s.66-7

¹⁷⁸ Ibid

¹⁷⁹ Bruknapp, s.15

¹⁸⁰ Ragnaroknr.3 1937, s. 66-67

hadde hevdet. Eugen Nielsen hadde hevdet dette tilbake i 1934, men ellers var påstander om at frimurererne hadde kontroll over NS gjennomgående personifisert ved Kjeld Stub; i hvert fall i Fronten og Drammen Ekstrablade/Vi Vil Oss Et Land; sistnevnte mer eller mindre et blad som kopierte Fronten.

I tredje del av artikkelen vektla Fürst Quislings hovedansvar for at det hadde gått som det gikk. Etter og først å ha betraktet ham som en organisator for en norsk reisning ble han forskrekket over hvordan han fremstod som en diktator for partiet. Quisling hadde vært; slik han så det; livsfjern og mer opptatt av filosofiske spørsmål. At han tok lojalitet fra medlemmene for gitt og hadde en tro på det godes seier var således den rette årsaken til sammenbruddet. Quisling var klarsynt i utenrikspolitikk og filosofi; men var på grunn av sin selvsentrerte figur uegnet som politisk fører.¹⁸¹ Videre var han på grunn av sin naive idealisme i fare for å sitte igjen med en liten sekt og med uttaliige fiender.¹⁸²

I den femte og siste delen av artikkelen gjorde Fürst seg noen betraktninger om fremtiden. Quisling burde trekke seg hvis han hadde sunn dømmekraft; partiet og navnet NS var i realiteten ikke noe annet enn Føreren personlige eiendom. Han så to muligheter for Quisling: å trekke seg tilbake og slippe til krefter ved roret som ikke ønsket diktatur eller å starte opp en ny organisasjon. En eventuell ny nasjonalsosialistisk organisasjon burde så ledes av et folkevalgt styre som valgte formann hvert fjerde år. At en fører i seg selv ikke var noen man bare kunne lydige følge uansett utfall og fremgangsmåte argumenterte han for med at en fører både kan både fremme og være til hinder for en nasjonal reisning.¹⁸³ Fürst la til en viss forståelse for de som advarte mot angrep på NS-føreren; men han var nå en hindring for den nasjonale saken. Ansvar mot folket veide mer enn lojalitet til Føreren.¹⁸⁴ Fürst konkluderte artikkelen med at han som tidligere propagandasjef hadde rett til å uttale seg.¹⁸⁵

Det er påfallende at kritikk mot NS i denne perioden i høy grad er kritikk av Vidkun Quisling som bevegelsens leder. At han styrte partiet egenrådige og viste liten vilje til kompromisser, debatt og medlemmenes interesser bekrefter at NS i hovedsak var Vidkun Quislings parti som var sprunget ut i fra dennes egne ambisjoner; at forskjellige krefter som oppriktige trodde på idealene og en nasjonal-kulturell reisning hadde blitt skuffet og følte seg sveket over at de opplevde partiet kun som et maktskape for en selvsentrert drømme. At Quisling helt klart

---

¹⁸¹ Ibid, s. 676-9

¹⁸² Ibid, s. 69

¹⁸³ Ibid, s. 69-70

¹⁸⁴ Ibid, s.83

¹⁸⁵ Ibid, s.86-88

hadde oppriktige ambisjoner utover det å ha makt er klart ut i fra hans egne filosofiske betraktninger og skrivelser, men til syvende og sist kunne ikke hans manglende evne til å lede et slagkraftig høyre-radikalt parti vekke noen appell annet enn dypt lojale meningsfeller. For de radikale nasjonalsosialistene var det en fører som ville lede en folkereising basert på de gamle norrøne idealene hva de så etter. Jacobsen hadde også i sitt oppgjør med fascismen i 1935 pekt på hvordan de nordiske likhetsidealer og selvstendighetstrang samt frihetskrav var karaktertrekk som særpreget den nordiske rasen; i motsetning til Middelhavsverdenens universalitetskrav. En autoritær og ikke-imøtekommen diktator som Quisling var derfor ikke den rette til å lede noen norsk bevegelse. For Jacobsen og hans meningsfeller hadde også Hitlers diktatur blitt forsvart med at det sprang ut fra den tyske folkeviljen, noe som ikke var tilfelle hos Mussolini. Hjort hadde vist seg som en person som var villig til å imøtekomme de unge aktivistenes behov og derfor mer av den type leder de så seg om etter.

En observasjon som kan sees i Drammen Ekstrablod/Vi Vil Oss Et Land er artikler hvor de belyser forskjellen mellom nasjonalsosialisme i Norge og de andre nordiske land. I juni 1936 pekte avisen på at det svenske nasjonalsosialistiske partiet i likhet med det tyske ønsket å avsløre den angivelige sammenhengen mellom jøder og frimureri.¹⁸⁶ De fulgte opp i april 1937 og i desember 1938 med å påpeke at andre lands nazistbevegelse så denne sammenhengen, men ikke NS i Norge.¹⁸⁷¹⁸⁸ Quisling og NS søkte like fullt et nærmere å samarbeide med sine søsterpartier i 1939; det danske partiet het Danmarks Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti og så i motsetning til NS ingen betenkeligheter med å knytte sin ideologi og sine symboler opp mot tysk nasjonalsosialisme; det danske partiet hadde til og med svastikaen som symbol, noe de norske og svenske partiene ikke hadde.¹⁸⁹ Når det gjelder den svenske partiet hadde de opprinnelig betegnet seg som nasjonalsosialistiske, men hadde byttet navn fra *Nationalsocialistiska Arbetarpartiet* til *Svens Socialistisk Samling* i 1938.¹⁹⁰ DNSAP hadde for øvrig også frem til dette tidspunktet foretrukket mer ytterliggående grupper i Norge å samarbeide med, som NNSAP, Ragnarok-kretsen og Fronten; Eugen Nielsen var ofte tilstede på deres møter. Det var større oppfatning i DNSAP at NS var mer av en "borgerlig-fascistisk" forening og da søkte de heller mer støtte hos de marginale. I motsetning til flere andre land i Vest-Europa var det større vegring mot å omfavne nasjonalsosialismen hos de høyre-radikale

---

¹⁸⁶ Drammen Ekstrablod nr.8 15.juni 1936 s.3

¹⁸⁷ Drammen Ekstrablod nr.4 1.april 1937

¹⁸⁸ Vi Vil Oss Et Land nr. 12 des.1938 s.1

¹⁸⁹ Dahl, s.466-468

¹⁹⁰ Hagtvat, Bernt: "On the fringe: Swedish fascism 1920 – 1945") Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvat, Jan Petter Myklebust: *Who were the fascists*, Bergen-Oslo-Trondheim 1980, s.721 og 729

kreftene i Norge; i både Danmark og Nederland kalte disse partiene seg nasjonalsosialistiske.¹⁹¹

I april 1937 fulgte Eugen Nielsen opp med det tydelige oppgjører som Jacobsen og Fürst hadde tatt med Quisling i Ragnarok. Hva denne spesielt pekte på var at Quisling hadde misforstått førerprinsippet og oppfordret følgende lokallagene til å opptre selvstendig.¹⁹² Da Hjort hadde prøvd å komme Quisling i møte hadde han formulert seg for at førerprinsippet måtte gjeninnføres, eller praktiseres i sine rette former. Han hadde brukt førerprinsippet som argument for å begrunne at Quisling måtte vise handlekraft for å få igjennom de nødvendige endringene.¹⁹³ I påpekningen av kan det igjen pekes på hvordan Hitler i Tyskland ga utvidede fullmakter til de han utpekte til arbeidsoppgaver, noe som man ikke kunne registrere var tilfelle hos Quisling, og som var mer i tråd med hva Hjort hadde foreslått for bevegelsen. Som ellers når Nielsen argumenterte i Fronten ble frimurerne igjen trukket frem og det ble hevdet at Quisling hadde valgt frimurerne istedenfor de nasjonale kreftene; samt høyresiden og de kristne. Quisling hadde opptrådt stalinistisk, og alle gode nordmenn måtte advares mot NS-føreren.¹⁹⁴ Mens Jacobsen viste en viss velvilje ovenfor Quisling ved å beklage at han ikke hadde ”holdt mål” og Fürst snakket om infiltrasjon og manglende evne til kontakt var Nielsen langt mer fiendtlig i sin innstilling. Han fortsatte; Quisling hadde kompromittert den nasjonale ide og igjen var det frimurerne som stod bak;¹⁹⁵ som en påstand Nielsen konsekvent så ut til å trekke frem.

I Bergens-avisen Samarbeide kom så intervjuet med Georg Vedeler om etableringen av ”Frie Nasjonale” i oktober. Intervjuet gikk igjennom hva som hadde gått galt med NS; og det fremkommer av intervjuet av Vedeler stod mer på linjen i retning av den nasjonalsosialistiske fløyen; både med påpekning av frimureriets innflytelse og kritikk av fascismen. Han hevdet at NS hadde sviktet sine egne idealer da de gikk løs på sine fremste forkjempere og at en nasjonal organisasjon måtte være romslig og skulle være preget av ”nasjonalsolidariske” ideer. Her tilkjennergjør han en holdning for sosialisme, som hadde sittet godt inne hos flere borgerlige og kristne medlemmer.¹⁹⁶ Men når han beskriver høytalebiler og uniformerte kampgrupper som unorsk stiller han seg likevel på mer av en konservativ grunn som preget NS' borgerlige fløy; samtidig at han også vektlegger ”norske” fremfor ”nordiske” eller

---

¹⁹¹ Sørensen s.305-306

¹⁹² Fronten, 4. 15.april 1937s.1

¹⁹³ Dahl, s.427-427

¹⁹⁴ Fronten nr. 4 15.april 1937

¹⁹⁵ ibid

¹⁹⁶ Samarbeid nr. 38 21.okt 1938

”germanske” symboler. Men på andre områder er han likevel mer i takt med den nasjonalsosialistiske fløyen, som den allerede gjennomgatte kritikken av fascismen i intervjuet. Om frimurerne peker han på at disse har blitt bekjempet av ”nasjonale bevegelser” i Tyskland, Italia og Finland, og at disse (frimurerne) har et opprop om å støtte den ”røde” siden i den spanske borgerkrigen. Igjen vises det til at NS er det eneste fascistiske/nazistiske partiet i Europa som ikke konfronterer frimureriet. Om støtten til sosialisme hevder Vedeler at selv arbeiderbevegelsen var i ferd med å bevege seg i ”nasjonal” retning.

Dommedagsforrestillinger fulgte så med at det ikke hjalp å rope til høyre og venstre når folket er sykt og på vei mot undergangen.

Kritikken av Quislings diktatoriske lederstil ble også her trukket frem med at en ”fører” ikke kan stige ned til folket; det er folket som gir oss alt, ikke omvendt. En religiøs-nasjonal bevegelse måtte vokse ut fra folkedypet; lederne måtte komme fra folket. Som kristen trakk han frem en ligning om at mennesker bare er redskaper i Guds hånd i folkets utvikling; folket ble ikke ledet av programmer, budsjetter eller retningslinjer men etter en indre skjebnebestemt lov. Konklusjonen var at kun de som forstod dette kunne lede folket.¹⁹⁷

Samme måned fulgte Ragnarok i samme måned opp med sin tredje lengre artikkel det året som tok et oppgjør med Quisling, denne gangen skrevet av Ragnhild Wiesener. Først gjennomgikk hun som den andre tilslutningen til NS i 1933; mennesker hadde sluttet seg til bevegelsen med tro og tillitt, fedrelandskjærighet og offervilje. Quisling selv hadde hatt gode kort på hendene, og hans gamle forbindelse med Fridtjof Nansen hadde også gjort ham populær. Problemene hadde i midlertidig oppstått da det ble klart at NS-lederen hadde dårlig kontroll over bevegelsen og det ble ikke utvist noen støtte for de som ville hevde ansvarsprinsippet.¹⁹⁸ Det var synspunktet om at Quisling var for autoritær som kom frem også her. Videre skrev hun at de som hadde ønsket å si i fra raskt hadde blitt brakt til taushet, og at de som var dårlig orientert om situasjonen hadde vist tilbøyelighet til å mene at Quisling uansett hadde retten på sin side.¹⁹⁹ Her er det nok igjen ekskluderingen av Fürst allerede i 1935 og forsøket på å finne en forståelse med Hjort-fløyen og innføre en mer demokratisk organisasjon etter valgnederlaget i 1936. Denne første delen av artikkelen ble konkludert med at medarbeidere hadde blitt ofret av hensyn til lojalitet ovenfor Føreren. Resten av artikkelen var preget av det som allerede hadde blitt kraftig kritisert ovenfor Quisling: opposisjonen

---

¹⁹⁷ ibid

¹⁹⁸ Ragnarok nr. 6 okt 1937 Mannen – eller ideene Ragnhild Wiesener s.162-165

¹⁹⁹ ibid

hadde talt for døde ører, ytringsfriheten var blitt kneblet i paritet; hans rabiate utfall med beskyldninger om forræderi til tross for at det ikke var noen beviser på illojaliteten; blind tiltro til Føreren hos enkelte medlemmer.²⁰⁰ I den fjerde delen av artikkelen konkluderte hun med at Quisling hadde gitt et løfte da han stiftet partiet og at flere løfter hadde blitt brutt; han hadde ikke lat motparten få slippe til med sin versjon.²⁰¹

En tredje avisartikkel i oktober som tok for seg Quisling og NS` var artikkelen i Fronten av Bart-Heyerdahl hvor han vist tilbake til Førerens tidligere tilslutning til CAUR. Her hevdet ”anarko-nazisten” at en nasjonal samling måtte vise velvilje for de som ville slutte seg til den, men Quisling hadde gjort bevegelsen jesuittisk; han hadde dannet en sekt og stod derfor i veien for en nasjonal reisning.²⁰²

I den tiden som fulgte frem til den tyske invasjonen ble Quisling og NS bare nevnt sporadisk i den uavhengige høyre-radikale pressen. I den grad det ble nevnt var det Frontens og Drammen Ekstrablads/Vi Vil Oss Et Lands fokus på frimureriet og deres angivelige makt i NS. I april 1938 så avisen Ildjernet dagens lys med undertittelen ”organ for norsk folkesocialisme”. Redaktør var Hilmar Knutsen, som tidligere hadde vært redaktør for NS-avisen Vi Vil Arbeid. Avisen gikk inn etter bare tre nummer. I sin åpningskronikk innledet han med å ta avstand fra tidligere angrep på tre navngitt utmeldte NS-medlemmer som forrædere, og at han nå tok det tilbake etter å ha endret mening om synet på Quisling og NS.²⁰³ Direkte nasjonalsosialistisk kan ikke avisen sies å ha vært, den var mer positivt innstilt til italiensk fascisme og korporative ideer, og antisemittisk og anti-frimurerisk stoff var heller ikke å finne her. Fokuset var i all hovedsak innenrikspolitisk. Men i første nummer ble det gjort et oppgjør med NS hvor mye av de samme synspunktene som preget den nasjonalsosialistiske fløyen ble lagt frem, et oppgjør som ble vist interesse i Fronten.²⁰⁴ Redaktøren spurte seg i overskriften hvorfor ”vår nasjonale antikommunistiske bevegelse” hadde feilet. Han begynte med å peke på gunstige konjunkturer mellom 1932 og 1934, og viste til både NS og Fedrelandslaget, og at oppgangen i økonomien ikke ville komme de høyreorienterte bevegelsene til gode. Ledelsen ble betegnet som korrump og evneløs og en dårlig politisk vurdering og forståelse hadde preget bevegelsen. NS og FL hadde ikke vært nasjonale slik som italiensk fascisme og tysk nasjonalsosialisme. Hva deres ledere ikke forstod var at det var det nasjonale og sosiale var

---

²⁰⁰ Ibid, s.163-164

²⁰¹ Ibid, s.164-165

²⁰² Fronten nr. 8 15.okt 1937 Bart-Heyerdahl, Stein

²⁰³ Ildjernet nr. 1 april 1938 tilbakekallelse av Knutsen, Hilmar.2

²⁰⁴ Fronten nr, 4 15.april 1938 s.2 ”En ny avis”

avhengige av hverandre og hva som var nødvendig for å samle middelklassen, bøndene og ikke-privilegert proletariat inn i en massebevegelse.²⁰⁵ Her ser man igjen et eksempel som vi ser i Vedeler-intervjuet, en forståelse for sosialisme. Når det gjelder ”det nasjonale” så ser det ut til og her være konsentrert om nasjonen; det er litt vanskelig å tolke helt i sammenhengen med det ”rasefellesskapet” som kjennetegnet nyhedningene. Jacobsen snakket mot universalisme i forhold til den italienske fascismen og kirken, men samtidig blir selv deres forståelse av ”rasefellesskapet”, pangermanismen en slags universalisme da den er overstatlig og basert på en felleskap på tvers av nasjonale landegrenser.

Om ledelsen i NS karakteriserte Knutsen dem som ”et sekterisk sentrum”, et ”sekretærvelde”. I et mer vulgært utfall fortsatte han partiledelsen som ”skrullete og ergjerrige kvinnfolk”.²⁰⁶ I Fronten ble dette kommentert med at de var interessert i å vite hvilke andre kvinner enn Haldis Nergaard Østbye (en dypt lojal tilhenger av Quisling²⁰⁷) som angivelig spilte noen større rolle i NS.²⁰⁸ Disse (”skrullete og ærgjerrige kvinnemennesker” ifølge Knutsen) innstilte ”sitt politiske arbeide på å intigrere hverandre bort, så de kan bli den utøvende makt hos Føreren”. Knutsen mente Quisling var en tragedie i norsk politikk og at Norge trengte et nasjonalt og sosialt kampparti; ikke et parti ledet av ”selvbestaltede diktatorer” og styrt ”narreaktig dårlig”. Knutsen avskrev så NS’ ledelse som ”et harem av slavinner av begge kjønn” og at dette var partiets forbannelse.²⁰⁹ Om ikke nasjonalsosialistisk var synspunktene på Quisling som en totalitær skikkelse og kretsen rundt ham som intrigemakere omfattende hos forskjellige personer som hadde forlat NS.

Og i utbryteravisen Samarbeid skrev de tidlig i januar om de mente var en diktatorisk ensretting av NS-pressen etter at Ny Dag hadde blitt inndratt; og hvorpå erklærte de seg som ”Norges eneste frie og uavhengige opposisjonsavis”, ifølge dem selv en av få aviser ”uten partimaskineri og diktatur bak seg”; de viste til at mens Fritt Folk var under Quislings diktatur var Samfundsliv under Dybwad Brochmans diktatur.²¹⁰ Og kort etter stilte de også et sarkastisk spørsmålet om hvordan Quisling kunne kalle seg ”fører” når han ikke hadde noen flokk å føre som et svar på et brev fra Knut Hamsun som anbefalte mindre aggressive angrep på Quisling.²¹¹ I mai holdt Quisling et foredrag i Turnushallen i Bergen som Samarbeid

---

²⁰⁵ Ildjernet nr.1 s.4 ”Vår nasjonale antikommunistiske bevegelse har hittil forfeilet sitt mål”.

²⁰⁶ ibid

²⁰⁷ Høidal, s.119

²⁰⁸ Fronten nr.4 1937 s.2

²⁰⁹ Ildjernet nr.1 s. 4

²¹⁰ Samarbeid nr. 1 6.jan 1938s.1

²¹¹ Samarbeid nr. 20.jan 1938 s.4

dekket. Deres inntrykk var at Føreren viste manglende evne til å skape begeistring. Diplomatsk sett hadde han vist forsiktighet; den tyske nasjonalsosialismen ble ikke positivt omtalt; Tyskland og Italia var like truende for verdensfreden som Storbritannia og Frankrike. Jødene ble så vidt nevnt. Samarbeide var nå tydelig på at borgerlige aviser på dette tidspunktet ikke lenger betraktet Quisling som en farlig person da han for første gang hadde blitt nevnt i Bergens Tidende; argumentet deres var at disse nå viste hvor de hadde ham.²¹² Det virker ikke som en usannsynlig betraktning i og med at NS på dette tidspunktet var redusert til en slags sekt dominert av Quisling-tilhengere og ikke lenger hadde mistet det meste av støttespillere fra samfunnstoppen og diverse samfunnslag. Og følgende angrep Samarbeid Quislings ”hykleri” da han angrep støtten fra Arbeiderpartiet, LO og NKP til republikanerne i Spania. Dette var hykleri, fastslo Samarbeid med bakgrunn i at Franco hadde stengt frimurerlosjene i sitt territorium mens frimurerne angivelig finansierte ”de røde”. Artikkelen avsluttet med ”Quisling taler og djevelen ler”.²¹³

Samarbeid på sin side viste dog en mer forsonende holdning til Quisling en hva som kom til uttrykk i de fornevnte avisene; i et tilbakeblikk i mai mintes de dannelsen av NS og ”kampgløden”. Nederlaget skyldtes de sarkastisk kalte sviktende ”vidkunsyn” hos ledelsen; den rette førerskikkelsen var ikke kommet. Likefullt roste de partiet for å ha tatt opp kampsignalet og for å fått ut Trotsky. NS, avsluttet de med, hadde fått i gang første etappe i kampen for det nye norske samfunnet.²¹⁴

Ragnarok på sin side var på dette tidspunktet i det store og det hele ferdige med Quisling og hadde lagt NS bak seg - i hvert fall frem til 9.april 1940. En av de aller siste gangene NS-føreren ble omtalt før krigen var det i et innlegg av Aude Tjarn i april 1938; et innlegg som nærmest i ettertid nærmest kan virke profetisk og fremsynt i sin form: Quislings motvilje mot å erkjenne partiets regler og være egenrådig og gå sine egne veier kunne være et farlig tegn på at han i fremtiden kunne være rede til å bryte rikets lover.²¹⁵ Det var kanskje ikke Quislings opptreden 9.april han hadde forestilt seg, men det er viktig å merke seg at det blant nazifløyen vakte nesten utelukkende negative reaksjoner på hva han foretok seg den dagen.²¹⁶ Dette er i midlertidig utenfor denne avhandlingens tidsramme og vil ikke bli nøyere gått igjennom her.

---

²¹² Samarbeid nr.24 5.mai 1938 ”*Nasjonal Samlings fremtid og Quislings foredrag*” s.4

²¹³ Samarbeid, nr. 24 1938 s.4

²¹⁴ Samarbeid nr.25 12.mai 1938 s.4 ”*5 år – og siden*”

²¹⁵ Tjarn, Aude: ”*Norden har ordet Ragnarok*,nr.3, april 1938 s.67

²¹⁶ *ibid*

En obskur avis som fikk et kort liv, *Baunevakt*, utgitt på Dokka av Ragnarok-skribenten Ola O. Furuseth, tideligere redaktør av Ny Dag, beskrev hvordan for mange ”førere” virket mer splittende enn samlende og at ”ideene druknet i førernes mangfold”. Skribenten, signert Ravn, mente at det beste man kunne gjøre for å samle folkene var å avsette alle og gjøre rent bord.²¹⁷

Den aller siste omtalen av Quisling i Ragnarok før okkupasjonen var i mars 1940 i en artikkel hvor Albert Wiesener gikk redegjorde for en utvikling innen Arbeiderpartiet hvor denne registrerte en overgang fra marxisme mot en mer ”nasjonal” politikk,²¹⁸ altså et spørsmål om DNA var på vei mot utvikling av en nasjonal sosialisme. Her var han klar på at Quisling ”eller en annen uansvarlighet” ikke var egnet til å styre Norge; den nasjonale reisningens muligheter måtte for andre gang ikke forkludres.²¹⁹ Etter den tyske okkupasjonen og Reichscomisar Josef Terbovens erklæring av NS som eneste lovlige parti i september 1940 var likevel dette endret og den nasjonalsosialistiske fløyen som hadde helt avskrevet partiet ble nødt til å reorientere seg om den nye situasjonen som hadde oppstått hvor de plutselig ved hjelp utenfra; fra den stat og det system som miljøet holdt høyest nå hadde gjort Quislings politiske sekt til en maktfaktor.

Det er gjennomgående at Johan Bernard Hjorts popularitet som Hirdleder og et ansvarlig og karismatisk ansikt for de unge aktivistene innenfor NS og nasjonalsosialistene som hadde plassert seg på sidelinjen i 1936 hadde gitt et nytt håp for de kreftene som ved slutten av 1934 hadde gitt opp håpet om Nasjonal Samling som en organisasjon som skulle reise seg frem som den organisasjonen som skulle fremme nasjonalsosialisme i Norge tuftet på de germanske og norrøne idealene som ble holdt høyt i dette miljøet. Da NS hadde sitt katastrofevalg i oktober 1936 og striden mellom Hjorts og Quislings tilhengere toppet seg opp og som endte med at Hjort trakk seg, raknet håpet. Hjort ble oppfattet som den lederen som lyttet til folket; som var villig til å inngå kompromisser for den folkereisningen som skulle vekke folket (og rasen) til nytt liv. Da dette kollapset og Quisling ikke var imøtekommende for reform av bevegelsen bekreftet det synspunkter som opposisjonen hadde til Quisling; utifra deres verdensanskuelse betraktet de da Quisling som preget av ”det sydlandske og orientalske despot” i tillegg til at de pekte på at han bærtre frem de gamle idealer som spesielt Ragnarok-kretsen avviste, som arven fra den franske revolusjonen; altså som Jacobsen hadde omtalt som ”et forsøk på å reparere” det liberal-kapitalistiske systemet fra 1800-tallet, i tillegg til at ikke stod på noen

---

²¹⁷ Ravn: ”Uenighetene i den nasjonale leir” *Baunevakt* nr. 1 4. januar 1940, s.4

²¹⁸ Wiesener, Albert: ”Arbeiderpartiets omvendelse” *Ragnarok* nr. 2 mars 1940 Albert Wiesener s.44

²¹⁹ *Ibid*, s.46

trygg ideologisk grunn; hans idéverden var stadig i utvikling, og som det spesielt ble pekt på i hans motsigende taler og mangel på klare standpunkter; i det han også er blitt betraktet som en idealist selvsentrert drømmer. Når mye av kritikken i praksis er direkte kritikk av Quisling er det også nettopp uttrykk for at NS etter hvert ikke ble oppfattet som annet enn ”Quisling-partiet”(dette begrepet har jeg lagt til her); altså en privat sekt hvor han egentlig var lite interessert i hva andre medlemmer av bevegelsen hadde å si om saker og ting.

Før jeg konkluderer vil jeg til slutt gjennomgå det elementet som ved siden av kritikk av Quislings lederskikkelse var det mest gjennomgående i kritikken av NS, nemlig paritetsforhold til frimureriet.

FRIMURERIETS SKJULTE HÅND – OG EN PREST TIL BESVÆR

For den nasjonalsosialistiske fløyen preget av pangermanisme og nyhedendom var det ved siden av jødedommen to ”fremmedelementer” i det nordiske samfunn i deres verdensbilde stod i veien for en nordisk reisning – kristendommen og frimureriet. For miljøet som var preget av tysk *völkisch* religion var det ikke plasseringen av kristne symboler innen NS populært. Da programposten om at kristendommens verdier skulle vernes hadde Jacobsen og de andre nasjonalsosialistene motsatt seg dette.²²⁰ Noe som var for øvrig i tråd med dette miljøets avvisning av kristendommen. Da Jacobsen tok sitt endelige oppgjør med Quisling og NS i Ragnaroks mai-nummer i 1937 trakk han nettopp frem hvordan NS hadde valgt å ta i bruk Olavskorset som symbol; i motsetning til det nordiske hjulkorset var Olavskorset et uttrykk for en universalistisk ide som ikke hørte hjemme i Norden. For Jacobsen var religionsspørsmålet av viktig betydning for hans forhold til NS, ifølge et intervju han ga til Bruknapp i 1971. Han betraktet kristendommen som et ”semittisk islett” som var et fremmedelement i Norden.²²¹ Det er også naturlig å betrakte dennes betraktninger om ikke-nordisk universalisme slik det kom til uttrykk i hans oppgjør mot fascismen hvor han også trakk frem Mussolinis assosiasjon med Paven og forslag om en katolsk stat som inkluderte

---

²²⁰Bruknapp, s.14-15

²²¹ Emberland, s.161

tyskspråkelige områder. Ifølge det samme intervjuet med Bruknapp i 1971 var den kristne fløyen den sterkest dominerende i NS i 1934.²²²I kapittelet om antisemittismen har vi også sett hvordan det var spesielt spenningen mellom den kristne og nasjonalsosialistiske fløyen som var et viktig moment på dette området; Fronten hadde stemplet kristendommen som ”kamouflert jødedom”. Jacobsen snakket i Ragnarok om ”Judea og Rom” som ideologiske fiender;²²³basert på ludendorffisk verdensanskuelse. Men til tross for en sterk anti-kristelig holdning kom den lite til uttrykk i den nazistiske pressen som direkte kritiserte Nasjonal Samlings innstilling til kristendommen. Hos Fronten var anti-katolsk argumentasjon mer fremtredende; igjen spesielt da det ble siktet til Mussolinis assosiasjon med Pavekriken; om Mussolinis felttog i Etiopia skrev avisen at den italienske diktatoren jobbet for Paven ved å spre katolisisme i Etiopia.²²⁴Og i mai 1937 skrev de i forbindelse med partisplittelsen at ”Føreren er blitt ufeilbarlig, som Paven”.²²⁵

Ludendorffs angivelige avsløring av frimureriet kom til å sette et sterkt ideologisk preg på nazifløyen. Eugen Nielsens kamp mot frimureriet var ganske aggressiv og preget av de mest ekstreme konspirasjonsteorier; av hans skrivelser er det aller meste konsentrert rundt det hemmelige selskapet; at NNSAP valgte å bryte med Nielsen i 1934 har mest sammenheng med at de følte at han la for mye vekt på frimureriet i propagandaen og at det satte andre spørsmål i bakgrunnen. Som nevnt i kapittelet om antisemittismen ble kritikk mot jødedommen ofte automatisk forbundet med kritikk av frimureriet. Blant Jacobsen og hans tilhengere som senere skulle danne utgangspunkt for Ragnarok – kretsen var fokuset på frimureriet antakelig, som Emberland skriver i *Religion og rase* mer av et skalkeskjul for kritikk av de borgerlige og kristelige delene av partiet.²²⁶Beskyldninger om frimureriets makt over, og infiltrasjon av NS ble personifisert gjennom angrep på garnisonsprest Kjeld Stub som var den NS`kristenfløys ansikt utad.²²⁷Som ordensbroder i frimurerlosjen²²⁸var han dermed også, i ludendorffisk tolkning, en representant for to sider av åndsmakten Judea. Når man så ser dette opp mot at Jacobsen betraktet den kristne fløyen som fullstendig dominerende i 1934 kan man trekke dette opp mot Fürsts senere beskyldninger om infiltrasjon av bevegelsen å ødelegge den og også kritikk av å ta opp i seg ”universalistiske elementer” som ikke hadde

---

²²² Bruknapp, s.14-15

²²³ Ragnarok nr. 6/7 1935 s.145

²²⁴ Fronten nr.5 15.mai 1936

²²⁵ Fronten nr.5 15.mai 1937

²²⁶ Emberland, s.169

²²⁷ Ibid, s.258-259

²²⁸ Ibid, s.273

noe plass i en nordisk reisning. Stub ble en yndet skyteskive for den nasjonalsosialistiske fløyen. Allerede i februar 1934 kom Fronten for første gang til å påpeke at en Stub var frimurer og kommenterte syrlig at NS med dette kunne betraktes som ”Frimurerpartiet”.²²⁹ Som vi har sett ble jødedom og frimureri brukt om hverandre og i Fronten kom i en kommentar om Fritt Folk i april 1936 påpeke at selv om NS`offisielle organ var bedre enn den borgerlige pressen, men pekte på at hovedrengjøring måtte gjøres i NS før folket kunne bli fritt og at jøder og frimurere måtte ut av partiet som ikke kunne ha noen berettigelse så lenge de hadde lik i lasten. Men til tross for dette anbefalte avisen NS som det eneste alternativ den høsten i samme artikkel hvor det ble nevnt at frimurerkandidater måtte strykes.²³⁰ I Jacobsens forsiktige anbefaling av NS foran valget kom han også til å legge ut at NS ikke kunne rykke ut mot frimurerne på grunn av Stub og andre losjebrødre i partiet.²³¹ I en sjelden omtale av frimureriet og NS la dermed også Jacobsen seg på den konspiratoriske linjen om frimureriets angivelige sterke makt og infiltrasjon, men fra hans side var dette ganske vagt.

I Frontens oppgjør med NS var frimureriets påståtte rolle gjennomgående som redegjort for ovenfor, men Nielsen fortsatte etter sin vurdering av hvorfor NS hadde blitt splittet (som jo var frimureriets skyld) å stille Quisling spørsmål i sin avis; i mars 1937 kom han med et ”åpent brev til Quisling” hvor han ba NS-føreren om å klargjøre sitt forhold til frimureriet og pekte på at Bjørnstjerne Bjørnson hadde bekjempet losjen i 1905.²³² Det samme ble sitert i Vi Vil Oss Et Land måneden etterpå.²³³ Han fulgte videre opp i neste utgave da han ennå ikke hadde mottatt noe svar fra Quisling og uttrykte at Quisling utmerket godt viste at frimureriet var ”en jødisk kamporganisasjon”. Dermed var Quisling blitt et redskap for jødene ved å inkludere frimurere.²³⁴

Et organ som var like ensidig besatt av frimureriet og dets påståtte assosiasjon til jødedommen var Drammens Ekstrablاد, senere Vi Vil Oss Et Land. I forbindelse med Trotskys flyktningeopphold i Norge insinuerte bladet at det var forbindelsen mellom jøder og frimurere som lå til grunn for at Trotsky hadde fått opphold i Norge.²³⁵ De oppfordret Fritt Folk i den anledning til å trykke opp Ludendorffs ”avsløringer om denne angivelige forbindelsen. Da de ikke fikk svar på dette fortsatte de å terpe på det i flere utgaver fremover å

---

²²⁹ Fronten nr. 2. 1.febr.1934, s.4

²³⁰ Fronten nr.7 15.okt 1936

²³¹ Ragnarok nr. 7/8 okt 1936

²³² Fronten nr.3 15.april 1937

²³³ Vi Vil Oss Et Land nr. 17 1.nov 1937

²³⁴ Vi Vil Oss Et Land nr.4 15.april 1937

²³⁵ Drammen Ekstrablاد nr. 6 15.mai 1936

stille spørsmålet om hvorfor Fritt Folk var tause i spørsmålet.²³⁶²³⁷I forbindelse med valgkampen i 1936 uttrykte de at NS ville oppnådd flere stemmer om de hadde tatt opp frimurerspørsmålet. I det store og hele kom Drammens-avisen til å gjenta spørsmålet og sitere Fronten i såpass høy grad at det er lite innteressant å frembringe alt som ble skrevet i sakens anledning; på flere områder virker avisen mer som en fattiglig kopi av Fronten; men i juli viste de til at Quisling hadde sitert en fransk diplomat om påstått jødisk makt over finansvesenet og den russiske revolusjonen. Vi Vil Oss Et Lands respons var at det var nettopp det de hadde sagt hele tiden; men at Quisling ”selvfølgelig” hoppet over det ”faktum” at også jødene ledet frimureriet.²³⁸Et vanlig gjentagende tema i denne avisen var som nevnt at andre fascistiske og nasjonalsosialistiske organisasjoner i Europa bekjempet frimureriet.

At anti-frimurerholdninger spilte en viss rolle blant de miljøene som hadde brutt ut av Nasjonal Samling fremgår også hvor redaktør Odd Melsom i Ny Dag i juni 1937 den økende innflytelsen av frimurere i NS som en av årsakene til at han trakk seg i tillegg til den pågående konflikten i NS.²³⁹I april hadde han også fremmet krav om at NS måtte ta fullstendig avstand fra og at frimurere ikke kunne ha fremtredende posisjoner innenfor NS.²⁴⁰

Vi Vil Oss Et Land fortsatte sitt korstog; og i mars 1938 stemplet de NS som en nazistbevegelse som begynte å ligne på frimureriet; og det ble vist til et rykte om at Quisling behøvde selskapets sympati og økonomiske støtte.²⁴¹I desember viste de til en karikaturtegning fra Julis Streichers *Der Stürmer* som fremstilte frimureren, kommunisten og jøden og hevdet at Quisling aldri ville ha tillatt slike karikaturer i NS-avisene.²⁴²

I Fronten ble det i april publisert et lengre, og muligens fabrikkert intervju med en anonym avhoppende høygradsfrimurer som kunne ”avsløre” selskapets hemmeligheter. Denne hevdet at frimurerne hadde samlet seg rundt Quisling og videre at alle nasjonale bevegelser som ikke bekjempet frimureriet var dømt til undergang.²⁴³I desember overvar Nielsen en antisemittisk konferanse i Oslo hvor Quisling leverte sitt bidrag. I Nielsens øyne var han nå på rett vei, blant annet fordi han angrep ”jøden” Hambro; men igjen utelot han frimurerspørsmålet, noe som det ifølge Fronten-redaktøren var umulig å utelate når man snakket om jødedommen. I

---

²³⁶Drammen Ekstrablاد nr.10 15.juli 1936

²³⁷ Drammen Ekstrablاد nr.12 15.aug 1936

²³⁸ Drammen Ekstrablاد nr.7 juli 1937

²³⁹ Ny Dag, 10 juni 1937 s.2

²⁴⁰Ny Dag 9 15.april 1937

²⁴¹ Vi Vil Oss Et Land 3 mars 1938 s.2

²⁴² Vi Vil Oss Et Land nr12 des.1938

²⁴³Fronten nr 4 15 april 1938, Nielsen, Eugen

den samme artikkelen foreslo han nå også at NS strøk ”et positivt kristendomsstandpunkt fra partiprogrammet.”²⁴⁴

Det siste avisinnlegget som koblet NS og frimureriet kom på trykk før okkupasjonen var å finne i *Norsk Folkeblad* med undertittelen ”Organ for nasjonal-socialisme i Norge” i februar 1940 og var signert med pseudonymet ”Sindbad Sjøfareren”. Han gjentok de konspirasjonsteoriene fra *Vi Vil Oss Et Land* og *Fronten* om press fra frimurerlosjen mot NS og påstod at dette var godt kjent; han kunne vise til at de hadde hatt 15 frimurere på sine lister over kandidater til stortingsvalget, og at partiet ennå ikke hadde frigjort seg fra landsforræderne for deretter å vise til en artikkel i *Fritt Folk* fra 10.februar hvor det hadde blitt slått fast at ”en uavhengig riksregjering” var ”en videreføring av demokratiets ide”. Skribenten hevdet så at demokratiet var en jødisk-frimurerisk oppfinnelse fra 1789 og korrumpert til det kriminelle.²⁴⁵ Dette er de samme synspunktene som Hans Jacobsen fremmet om hvordan samfunnet hadde blitt forstyrret av utviklingen etter 1789 og hvorfor det var feil av NS å være tro mot Grunnloven. ”Sindbad Sjøfareren” fortsatte med å vise til en bok skrevet av en frimurerbror og sitatet ”verdens forenede demokratier er tidens krav til demokratiet å forene alle frimurerdemokratier til kamp mot de nasjonalsosialistiske stater”. Skribenten trakk dermed ut fra dette den slutningen at NS hadde stilt seg på side med folkefrontspartier og overstatlige makter.²⁴⁶

Det kan antas at de radikale anti-frimurerne med sine konspirasjonsteorier og påstander om at frimurerlosjen virkelig hadde kuppet NS har sammenheng med offentlig bakvaskelse i forbindelse med striden i 1937. Da Walter Fürst snakket om infiltrasjon av partiet fra krefter som ville ødelegge det nevnte han ikke eksplisitt frimurere, men dette kan ha bli tolket dithen av de kretsene som var veldig opptatt av å bekjempe frimureriet; dette er kjent fra hvordan konspirasjonsteorier blir etablert i våre dager hvor ting som blir hevdet blir tatt ut av sin sammenheng og plassert i et mønster som passer konspirasjonsteoretikerne. Selv om NS opplevde en indre radikaliserings og bevegelse mot nasjonalsosialisme i en mer ”moderat” form om man kan kalle den det, tok de likevel ikke til seg de mest fantastiske og, om man kan kalle det, paranoide forestillingene som rådet i ytterkantene.

En holdning mot frimureriet var dessuten ikke helt fraværende i NS på dette tidspunktet. Oddvar Høidal peker på at det ville være vanskelig for Quisling å inkorporere motstand mot

---

²⁴⁴ *Fronten* nr. 8 15.des 1938

²⁴⁵ *Norsk Folkeblad* nr.6 16.feb 1940 ”*Diktaturet og Nasjonal Samling*” av sindbad sjøfareren

²⁴⁶ *ibid*

frimureriet, ikke på grunn av ytterfløyens teorier om infiltrasjon, men rett og slett fordi det var medlemmer av losjen plassert i viktige posisjoner i partiet, som Stub og Prytz som de viktigste eksemplene. Dessuten gjorde sannsynligvis det faktum at de var kristne og ”germanere” at argumentasjon mot frimureriet ga mindre appell mot frimureriet enn det antisemittismen hadde. Like fult opprettet Quisling en frontorganisasjon kalt Norsk Front, som ikke telte mer enn 40 medlemmer og som drev opplysningsarbeide hvor de ”avslørte” deres hemmeligheter.²⁴⁷ Hvorfor dette overhodet ikke ble nevnt i den nasjonalsosialistiske pressen kan man bare spekulere i.

KONKLUSJON

Når jeg nå har gjennomgått nasjonalsosialistisk kritikk av Nasjonal Samling på 1930-tallet står jeg da igjen med spørsmålet; hva ble egentlig kritisert? Ser man noe større mønster i det? Er det snakk om et alternativ men uorganisert bevegelse på sidelinjen av NS?

Helt fra starten av, fra perioden før Hitler tok makten i Tyskland var det en rekke unge menn som hadde tatt inspirasjon for den fremvoksende nasjonalsosialistiske bevegelsen i Tyskland. Et marginalt fenomen i Norge i sin helhet, men forsøk på å etablere bevegelser i retning av italiensk fascisme på 1920-tallet hadde ikke vært stort mer enn en fiasko. Vidkun Quisling vakte interesse blant en rekke personer som var misfornøyde med det parlamentariske systemet og fryktet en marxistisk revolusjon i Norge. Hans ”Oppfordring til Nasjonal Samling” hadde vært såpass vag og generell at det ikke ga noen klare retningslinjer for hva dette partiet skulle bli; og til dette prosjektet sluttet en rekke håpefulle unge menn som nå så muligheten for en bevegelse som kunne etablere en slagkraftig nasjonalsosialistisk bevegelse i Norge; til da eksisterte det allerede et nazistisk parti i Norge men dette var såpass marginalt at det var nærmest som en sekt å betrakte. At de unge høyre-radikalerne etter hvert ikke fant tiltaket tilfredsstillende ga gjenklang i en slags undergrunnspress som stod omtrent på samme linje som disse aktivistene. Men det var ikke snakk om en ensartet gruppe. Disse var splittet i synet på hvilken rolle religionen skulle spille; i tillegg til at noen var mer besatt av

---

²⁴⁷ Høidal, s.235

troen på frimureriets hemmelige hånd som infiltrerte alle nivåer i samfunnet, inkludert NS-bevegelsen.

Til tross for at Nasjonal Samling etter hvert, skritt for skritt, tok til seg symboler og ideer som var typiske for nasjonalsosialismen, ble dette møtt med alt fra vag kritikk til direkte mistenksomhet fra miljøet som stod på sidelinjen og så på. Walter Fürsts påstander om infiltrasjon og Eugen Nielsens fokus på frimurere i NS kan minne om moderne konspirasjonsteoretikers beskyldninger om "false flag operations"; altså at de antok at NS kun var et redskap for å sabotere muligheten for en nasjonalsosialistisk bevegelse i Norge.

At miljøet oppfattet fascisme og nazisme som to direkte motstridende størrelser kan tolkes dithen at det i disse kretsene var en oppfattelse om at en "folkereisning" ikke kunne bygges på kompromisser og heller ikke på symboler og ideer som var "fremmed" for de nordiske folk. Det hadde vært innteressant å undersøke nøyere; altså gjøre komparative studier av utviklingen av Nasjonal Samling og utviklingen av det italienske fascistpartet da det er mange likhetstrekk; som gradvis tilnærming til Hitler, korporativistiske ideer(riksting)og utviklingen mot adopsjon av antisemittisk politikk i 1938 likefullt at Mussolini til slutt endte opp med omtrent samme status som Quisling, som overhode for en marionettregjering. Her er det mye som det ikke er sett nærmere på. Hva som også kunne undersøkes er om det i det fascistiske Italia også var kretser som aktivt var tilhengere av og støttet opp om radikal raselære eller om det utelukkende var pragmatisk tilnærming til Hitler som var utslagsgivende. De pangermanske og nyhedenske elementene kan neppe ha hatt noen spesiell appell i Italia da italienerne falt utenfor nasjonalsosialistenes definisjon av germanske og nordiske folk.

Selv om de erklært nasjonalsosialistiske aktørene utgjorde en mindre del av NS`samlende masse er det klart at deres aktivitet og skrivelser hadde en viss innflytelse på utviklingen av Nasjonal Samling. Og her; som jeg over stilte spørsmål angående Mussolini, vil det være innteressant for nøyere undersøkelse om hvorvidt det også lå sterke elementer av pragmatisme i NS`gradvise utvikling mot nasjonalsosialisme. Innteressant er det for øvrig at tidsskriftet *Ragnarok* også trakk til seg personer som i utgangspunktet var på mer klassisk borgerlig grunn, men som også ble farget av den nasjonalsosialistiske retorikken på en del områder.

Når vi også kan registrere at lignende bevegelser i andre vest-europeiske land hadde mindre innvandringer mot å kalle seg nasjonalsosialistiske og i større grad enn NS å direkte kopiere NSDAPs symboler er det også en grunn til å spørre om hvorfor dette hadde mindre appell i Norge. NS hadde i utgangspunktet forsøkt å distansere seg fra Tyskland og nazismen selv om

deres politiske motstandere så klare likhetstrekk. Men det kan tyde på at det i Norge mindre enn i en rekke andre land i utgangspunktet var mindre interesse for å etablere en bevegelse basert på tysk nazisme; det er lite eller ingenting som tyder på at dette var Quislings visjon og heller ikke de fleste andre som var med på å etablere partiet, med unntak av Jacobsen og Fürst. For det norske nasjonalsosialistiske miljøet var det Johan Bernard Hjort som var den personligheten de satte sin lit til og som de muligens oppfattet som sin Hitler; hvordan Hjort oppfattet det selv er et annet spørsmål.

Det jeg har fått mest ut av å gå igjennom dette miljøets kritikk av Quisling og NS er å konstatere at de ikke ønsket noe som minnet om Mussolinis Italia, men en bevegelse grunnleggende rotfestet i ”rasebasert fellesskap”. Selv om Quisling, med innflytelse av sin lojale medarbeider Fredrik Prytz argumenterte for en utenrikspolitikk basert på samarbeide med ”frendefolk”, oppfattet disse kresne motsigelser i hva Quisling stod for både ved at han, som Jacobsen kalte det, ”universalisme” i forbindelse med CAUR-tilknytningen og at han vektla kristendommens plass i norsk kultur; igjen et universalistisk fremmedelement som ikke hadde sine røtter i nordisk jord samt at han og hans parti videreførte arven fra 1789 og 1814 i nye former – altså ”reparere fortiden” som også var et poeng hos Jacobsen. Men mest innteressant er hvordan de oppfattet Quisling som en uegnet lederskikkelse som ikke svarte til deres ideal av en folkefører; som ikke lyttet til bevegelsens medlemmer og derfor aldri kunne danne en ideel nasjonal samling; for selvsentrert og egenrådige. Altså, en ”orientalsk despot” og ikke en fører for noen norsk nasjonalsosialisme. Alt dette danner også bakteppe for maktkamp i kulissene under okkupasjonen, hvor Quisling ble løftet frem grunnet et kontaktnettverk i Berlin, men hvor de radikale nasjonalsosialistene i hemmelighet hadde sine planer for å utmanøvrere Quisling og attpåtil attentatplaner hvor Jacobsen og Imerslund var involvert. Dette er for øvrig utenfor denne oppgavens område men er knyttet sammen til denne delen av historien om norsk høyreekstremisme.

Den nasjonalsosialistiske kritikken av Nasjonal Samling var et fenomen som begrenset seg til en mindre gruppe. Jeg har nå gått igjennom samtlige av de høyre-radikale publikasjonene utgitt mellom 1933 og 1940 som stod uavhengig av NS. Jeg finner likhetstrekk i at det var snakk om en høyst uensartet gruppe mennesker som hadde forventninger som ikke innfridde. Når noen av disse beveget seg ut i direkte konspiratoriske forestillinger for å forklare hva som gikk galt ser man her et kjent mønster som kjennetegner ikke bare total ideologi, men en misnøye med det etablerte. I det som har kommet frem i undersøkelsen er hvordan bidragsyterne ofte refererer til rykter. Som andre totalitære bevegelse var de interne

prosessene i Nasjonal Samling hemmelige; men vi ser for eksempel tilfellet hvor Stein Barth Heyerdahl presenterte intern informasjon om prosesser i partiet til Eugen Nielsen. Hva vi ikke vet er hvordan Nielsen selv tolket den informasjonen han fikk. Flere ganger refereres det til rykter om at frimureriet har infiltrert Nasjonal Samling, men noen bekreftelse eller beviser refereres det ikke til; kun antakelser basert på at enkelte høytstående medlemmer av partiet også var frimurere. Det kan være naturlig å anta at Walter Fürsts kraftige oppgjør med sitt tidligere parti i 1937 ble tolket på en annen måte blant de delene av de nasjonalsosialistiske kretsene som befattet seg med konspirasjonsteorier om frimureriet.

Når Fürst snakker om mennesker som infiltrerte partiet for å forhindre at det utviklet seg til en nasjonalsosialistisk bevegelse og lignende synspunkter kommer til uttrykk fra blant annet Jacobsen kan det også være at disse aktivistene i utgangspunktet hadde en forventning om hva Nasjonal Samling var ment som, men som ikke nødvendigvis var Vidkun Quislings visjon og at han og andre sentrale ledere som ikke hadde vært formet av en direkte nasjonalsosialistisk tysk inspirasjon delte. Beskyldninger om infiltrasjon er også noe man i vår tid finner på konspiratoriske nettsteder hvor tilstanden som ikke svarer til den forventningen man har; blant annet på det politiske plan forklares ut i fra mystiske og hemmelige krefter som har infiltrert organisasjoner og regjeringer. Som Emberland skriver var Jacobsen en personlighet som gikk imot enhver form for pragmatisme på det ideologiske plan.²⁴⁸ Men Nasjonal Samling bærer preg av en bevegelse som var preget av pragmatisme og som på grunn av motstridende interesser måtte inngå kompromisser i utformingen av sin ideologiske plattform slik det er med de aller fleste politiske organisasjoner. Men store deler av dette miljøet var mer enn politisk, de hadde en slags pseudo-religiøs tilnærming til ideologien, eksemplifisert i betraktninger om at nasjonalsosialismen var Tysklands skjebne, at den var utgått fra folkedypet og at det var en enhetlig og sann livsanskuelse for samfunnet, som Jacobsen redegjorde for i forskjellen mellom nasjonalsosialisme og fascisme. Den kretsen som sprang ut ifra Norges Nasjonalsosialistiske Arbeiderparti og Hans Jacobsen representerte det mest radikale og revolusjonære innslaget i norsk høyre-radikalisme; disse var ikke vanlige reaksjonære som ønsket en autoritær og tradisjonell nasjonalisme for å løse den krisen som feide inn over Norge rundt 1930; det var mennesker med et livssyn. De øvrige kretsene som sluttet seg til Nasjonal Samling var krefter som var mer bekymret for det revolusjonære og helst ønsket en sterk hånd for å forhindre revolusjon; nasjonalsosialistene ønsket revolusjon.

---

²⁴⁸ Emberland, s.227-278

Et naturlig spørsmål å stille: hva kan denne gjennomgangen av kritikk av Nasjonal Samling brukes til? Hvorfor er en gjennomgang av den innteressant for historieforskningen? Mitt utgangspunkt for å forsvare oppgaven er at det kan gi et samlet perspektiv på hva noen mennesker ønsket at Nasjonal Samling skulle bli og hvordan disse aktørenes kritikk spilte en rolle som ideologiske premissleverandører. Som vi har sett var dette et miljø som var i opposisjon til Vidkun Quisling og som hadde et ideologisk fundament som gjorde at de ikke fant hans bevegelse tilfredsstillende. Men det som gjør at nettopp Nasjonal Samling er viktig i norsk historie er jo det faktum at bevegelsen ble gjort til en maktfaktor under den tyske okkupasjonen, til tross for at den hadde valgt gjennom det meste av 1930-tallet å holde en viss distanse til det nasjonalsosialistiske Tyskland. Og ettersom det er gjort gode redegjørelser tidligere, som Øystein Sørensens *Hitler eller Quisling* om de rivaliserende fraksjonene i Nasjonal Samling under okkupasjonstiden for eksempel, er det av naturlig interesse å se den ideologiske bakgrunnen til det miljøet som den tyske okkupasjonsmakten valgte ut som sine samarbeidspartnere. Like fullt har det også en dyster betydning med tanke på at okkupasjonstidens kollaboratører deltok i nazistenes krigsforbrytelser, som for eksempel arrestasjonen av de norske jødene og i tilfelle norske SS-frivillige på Østfronten; var disse preget i nevneverdig grad av det miljøet som hadde kritisert Quisling og NS for å ikke ville ta til seg nasjonalsosialismen i sin ”reneste form” eller var de preget av NS`egen gradvise tilpasning til nazismen? Og viser også den kritikken som kom fra de overbeviste nasjonalsosialistene at NS i vesentlig grad var en bevegelse preget av pragmatisme snarere enn av en klart definert ideologi? Hva som er klart er at en vesentlig del av de overbeviste nasjonalsosialistene som hadde stilt seg utenfor NS valgte å slutte seg til paritet under okkupasjonen da de øynet håpet om å kunne påvirke bevegelsen innenfra. Ellers er det også innteressant å vurdere hvorvidt den kritikken var utslagsgivende for at Nasjonal Samling valgte å vende seg bort fra Italia og fascismen og nærmere Tyskland og nasjonalsosialismen.

Men samtidig er det også innteressant å se hvor stor betydning kritikerne fikk i praktisk betydning, da enkelte av disse også forlot nasjonalsosialismen både før og under krigen for å havne på ”den rette siden”. For noen kan det ha vært snakk om søkende mennesker som så en dypere mening i nasjonalsosialismen og derfor ble skuffet over hvor lite reell gjennomslagskraft de oppfattet at ideologien hadde i Nasjonal Samling. På den annen side kan kritikken også oppfattes som en typisk kritikk av det bestående. Quislings appell virket forlokkende for unge mennesker som ønsket en forandring i det fremmedgjorte samfunnet og trodde på en radikal og revolusjonær omveltning som skulle forandre samfunnet til det bedre

og ble skuffet da de oppfattet Nasjonal Samling som en nyanse av det bestående samfunnet, da spesielt i og med at representantene fra det borgerlige segmentet av samfunnet også fant veien dit. Quislings bevegelse startet som noe diffust, det hadde ingen klar ideologi da det startet, i motsetning til hva de unge aktivistene hadde sett for seg.

Da Hjort-fløyen gjorde seg gjeldende som en høyst potensiell rival til Quisling ledelse over partiet i 1936 var det nettopp fløyen rundt Ragnarok som sluttet seg opp. Skriveriene var den ideologiske motivasjonen for etablering av den nye tids ideer. Og Ragnarok og lignende miljøer rundt virket oppfordrende for denne fløyen av unge menn; som det kan se ut til; prøvde å kuppe Nasjonal Samling og sette Quisling på sidelinjen. Nettopp her ser vi også hvordan dette kontrafaktivt kunne få et annet utfall; da Quisling som leder for den eneste leder for noen fascistisk/nazistisk organisasjon av noen størrelse ble frontfigur for kollaborasjon med okkupasjonsmakten og eventuelt Norges mest forhatte mann.

Et annet moment er sammenligningen og det europeiske perspektivet. I alle europeiske land oppstod det større eller mindre bevegelser av fascistisk eller nasjonalsosialistisk støpning i mellomkrigsårene. Det kan også se ut som om det i likhet med i Norge var de pragmatiske strømningene snarere enn de radikale som vant størst tilslutning. Men i hvor stor grad spilte radikale pseudo-religiøse krefter noen rolle i andre europeiske fascistbevegelser? Hvordan var symbolikken og striden om symbolene og ideologien? Og hvilken rolle var den tiltenkt av Hitler i hans visjon av det nye Europa? Her er også et godt utgangspunkt for nærmere forskning.

LITTERATUR

Brevig, Hans Olaf: *NS-fra parti til sekt 1933 -37*, Oslo 1970.

Dahl, Hans Fredrik: *Vidkun Quisling – en fører blir til*, Oslo 1991.

Dahl, Ottar: *Fra konsens til katastrofe – kapitler av fascismens historie i Italia*, Oslo 1996.

Danielsen, Rolf og Ugelvik Larsen, Stein: *Fra ide til dom*, Bergen-Oslo-Tromsø 1976.

de Figuereido, Ivo: *Fri mann –Johan Bernard Hjort – en dannelseshistorie*, Oslo 2002.

Emberland, Terje: *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, Oslo 2003.

Emberland, Terje og Roughvedt, Bernt: *Det ariske idol*, Oslo 2004.

Høidal, Oddvar: *Quisling – en studie i landssvik*, Oslo 1988, 2.utgave 2002.

Jensen, Tom B: *Nasjonal Samlings periodiske tidsskrifter 1933-1945*, Oslo 1992.

Mendelsohn, Oskar: *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år bind 1*, Oslo-Bergen-Tromsø 1969.

Poulsen, Henning: *Aschehougs Verdenshistorie bind 13: Fra krig til krig 1914-1945*, Oslo 1982, 2.utgave 2001.

Sørensen, Øystein: *Hitler eller Quisling – ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940 - 1945*, Oslo 1989.

Ugelvik Larsen, Stein; Hagtvet, Bernt; Myklebust, Jan Petter: *Who were the fascists*, Bergen-Oslo-Trondheim 1980?